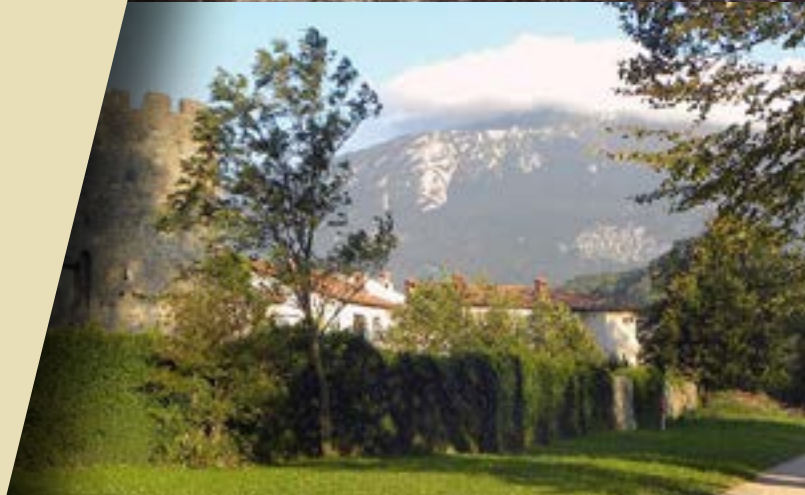


# 100

LET OD ZAČETKA PRVE  
SVETOVNE VOJNE



## 100 LET OD ZAČETKA PRVE SVETOVNE VOJNE

**Avtorji:** Petra Trošt, Marjan Poniž, Katja Žgur, Dragica Ergaver, Marjetka Pirc Pavlič

**Urednica:** Petra Trošt

**Jezikovni pregled:** Irena Rustja

**Oblikovanje:** Tina Velikonja

**Izdala:** Ljudska univerza Ajdovščina

**Direktorica:** Eva Mermolja

*Avtorji odgovarjajo za svoje prispevke.*

Izdaja: 1. izdaja

Leto izida: 2015

Naklada: 100 izvodov

Dostopno na spletni strani [www.lu-ajdovscina.si](http://www.lu-ajdovscina.si)

Publikacija je brezplačna.

Ajdovščina, oktober 2015



REPUBLIKA SLOVENIJA  
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,  
ZNANOST IN ŠPORT

## KAZALO

UVODNA BESEDA	5
PETRA TROŠT Zborniku na pot	6
MARJAN PONIŽ Zgodovina Vipave in okoliša	7
KAJA ŽGUR Kratka zgodovina Podnanosa/Št. Vida	12
DRAGICA ERGAVER Črniče in okolica v letih od 1914 do 1918	15
MARJETKA PIRC PAVLIČ Ajdovščina	19
PETRA TROŠT 1. svetovna vojna in njeni odmevi v Vipavi	24
PETRA TROŠT, MARJAN PONIŽ Letališča v Vipavski dolini med 1. svetovno vojno	27
PETRA TROŠT Vipavska železnica in vojaška tovorna žičnica ter njuna uporaba v času 1. svetovne vojne	31
PETRA TROŠT, MARJETKA PIRC PAVLIČ Vojaška pokopališča 1. svetovne vojne v Vipavski dolini	35



Študijski krožki so posebna oblika skupinskega učenja odraslih, ki poteka v enakopravnih, sproščeni in prijateljskih odnosih. Povezujejo jih skupne potrebe in zanimanje, na podlagi katerih udeleženci krožka sami določajo vsebino, kraj, način ter ritem učenja in dela. Člani se po svojih močeh in volji vključujejo v učenje in delo krožka, vodi pa jih mentor. Delujejo po načelih svobode, sodelovanja, vključevanja in načrtnega učenja s pomočjo izkušenj. Študijski krožki s svojo dejavnostjo vzpostavljajo in krepijo vezi med ljudmi in pomembno prispevajo k bolj kakovostnemu življenju v okolju, kjer delujejo. So prostor medgeneracijskega sodelovanja, sožitja in učenja. Pri tem učenje ni omejeno le na učinke posameznika, ampak pripomore predvsem k nastajanju skupnih dobrin, vzpostavljanju ali ohranjanju urejenosti kraja in dobrih odnosov v njem. Krožki s svojim delovanjem pomembno prispevajo k vitalnosti lokalnega okolja in kakovosti bivanja v njem.

Da je tovrstna oblika učenja lahko izjemno učinkovita in pomembno prispeva k razvoju posameznika in skupnosti, smo bili prepričani že takoj, ko se je pojavila v slovenskem prostoru. Ljudska univerza Ajdovščina je ena od prvih organizacij v Sloveniji, ki je začela izvajati študijske krožke. Pohvalimo se lahko s skoraj dvajsetletno tradicijo izvajanja študijskih krožkov. V tem času smo izvedli prek 70 krožkov na najrazličnejše teme. Njihove vsebine so vseskozi odgovarjale na potrebe ljudi in okolja. S svojim delovanjem so študijski krožki širili izobraževanje in kulturo učenja tudi v razpršene zaselke Vipavske doline. Mnogi izmed njih so pustili pomemben pečat v našem prostoru.

Svoj pečat dodaja tudi študijski krožek 100 let od začetka prve svetovne vojne z izdajo zbornika članov krožka. Zbornik dokazuje, kaj lahko nastane takrat, ko se združijo ljudje različnih generacij, ki jih povezujejo skupni interesi in cilji. Učenje v skupnosti preraste v znanje za skupnost!

Eva Mermolja,  
direktorica

Leta 2014 smo se spominjali stote obletnice pričetka prve svetovne vojne – vojne, ki je zaznamovala Vipavsko dolino. Številni možje so odšli na bojna polja, nekateri se tudi niso vrnili. Za njimi so ostale vdove, nepreskrbljeni otroci. Poleg tega je bila Vipavska dolina v neposrednem zaledju krvave soške fronte, kar je v naše kraje pripeljalo takšno množico vojaštva, kot ga vipavski človek najverjetneje ni videl vse od bitke pri Mrzli reki.

Na Ljudski univerzi Ajdovščina smo se pridružili številnim ustanovam in organizacijam po vsej Sloveniji, ki so na razne načine obeležile obletnico. Organizirali smo študijski krožek z naslovom 100 let od začetka prve svetovne vojne. Člani krožka so vseskozi kazali veliko zanimanje za obravnavano temo in se aktivno vključevali v aktivnosti.

V začetnem delu sem udeležence v nekaj predavanjih popeljala sto in več let nazaj. Spoznali so razloge in povod za pričetek vojne, kako je vojna potekala in kako se je končala ter njen vpliv na slovenskega človeka. Predavanja smo popestrili z ogledom razstav na temo prve svetovne vojne v vipavski Vojašnici Janka Premrla - Vojka in Goriškem muzeju z naslovoma: Kam usoda jih je peljala in Avstro-ogrske vojaške značke med prvo svetovno vojno. Obiskali smo tudi Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, kjer so nam predstavili nekaj dokumentov, povezanih z Vipavo in okoliškimi kraji za časa prve svetovne vojne.

Teoretičnemu delu je sledilo tudi precej praktičnega dela, katerega rezultati so pred vami. Člani krožka smo si razdelili teme, predvsem smo si želeli izdelati popis vojaških pokopališč, letališč in bolnišnic iz časa prve svetovne vojne v Vipavski dolini, ter se zakopali v preučevanje arhivov in literature. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici smo natančno pregledali zbirko fotografij, fond Katoliškega slovenskega izobraževalnega društva Vipava, Občine Ajdovščina, Šolsko kroniko Vipava. Za pomoč pri iskanju in za dovoljenje za objavo fotografij se goriškemu arhivu na tem mestu iskreno zahvaljujemo. Prav tako se zahvaljujemo tudi Upravni enoti Ajdovščina, ki nam je pomagala s popisi vojaških pokopališč iz prve svetovne vojne.

Naši prispevki so oblikovani kot zbornik, kar pomeni, da je vsak posamezen prispevek samostojno zaključeno delo avtorja, člana študijskega krožka. Spoznavanje preteklosti nas je tako pritegnilo, da so teme naših prispevkov prešle okvire dogajanj v letih 1914–1918, toda mnenja smo, da to le bogati naš končni izdelek.

Nazadnje smo se odpravili še na teren in s fotoaparatom dokumentirali današnje stanje objektov in lokacij, ki jih opisujemo v svojih prispevkih.

Petra Trošt,  
mentorica krožka

## ZGODOVINA VIPAVE IN OKOLIŠA

### Marjan Poniž

Slovenci vse preradi pozabljamo, da živimo na zgodovinsko bogatem ozemlju, saj vsaka ped naše zemlje skriva zanimive pripovedi. Vipava je eden teh krajev z burno preteklostjo, na stičišču romanskega in slovanskega sveta. Beseda Vipava izhaja iz dveh keltskih besed »wip« (dolina, dežela) in »arch« (skala, kamen), kar bi v prevodu pomenilo »dolina pod skalami«.

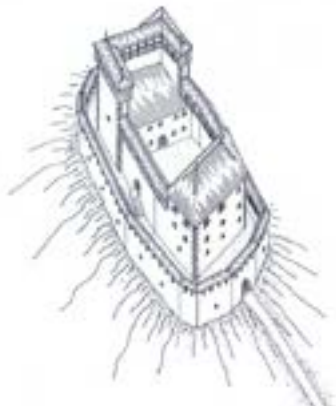
Lokacija, na kateri danes stojijo ostanki starega vipavskega gradu, je bila poseljena že v prazgodovinskem času. Vipava je bila fevdalno središče zgornje Vipavske doline in tu se je razvilo naselitveno jedro. Ob grajski stavbi nad naselbino so kmalu začele nastajati še druge grajske stavbe, ki so bile namenjene upravljanju delov razdrobljene zemljiške posesti na območju Vipave. V pisnih virih je bilo ime Vipava prvič omenjeno leta 1154 z imenom Wulfing de Vippach, ki je bil med letoma 1154 in 1171 ministerial grofov iz Bogna. Zgornji vipavski grad je bil prvič omenjen kot *castrum Wipaci superioris* leta 1275, kar kaže, da je že takrat obstajal tudi spodnji grad. Ta je bil v virih prvič omenjen leta 1329 kot *castrum inferius*. Po številnih menjavah posestnikov in upraviteljev posesti na območju Vipave je rodbina Lanthieri imela od leta 1528 v zakupu združeno posest zgornjega in spodnjega gradu. V Vipavi so svoje posesti obdržali do konca 2. svetovne vojne.

Prvotno naselje se je začelo razvijati ob izviri reke Vipave, od tam se je razvoj nadaljeval vzdolž pobočja pod grajskim hribom. Ker teren ni dovoljeval širitve naselja v pobočje, se je to začelo širiti proti ravnini. Vaška naselbina pod starim gradom se je postopoma razvijala v trg. Oznaka trg je predstavljala nepopolno kopijo mesta, pri čemer so se trgi med seboj razlikovali po stopnji upravno-sodne avtonomije. Dokončno oblikovanje vipavskega trga sodi v 14. stoletje, v čas razpadanja oglejske posesti. Čeprav je Vipava do tega časa že postala pomembno lokalno središče, je v virih nastopala le kot vas. Prva omemba trga (*in foro Wippach*) sega v leto 1367. Statusna sprememba kraja je povezana z dejstvom, da sta zgornji vipavski grad in z njim tudi glavnina naselja dobro desetletje pred tem postala habsburška. Vipava se ni mogla prištevati med trge, ki so imeli razvito trško avtonomijo. Vse, kar je v tem oziru premogla, so bili deželnoknežji sejemski privilegiji. Prvega, za tedenski sejem, je tržanom leta 1470 podelil Friderik III.; drugega, za tedenski in letni sejem, pa deželni knez leta 1553. Med pomembnejše dogodke v zgodovini Vipave sodita nedvomno obiska dveh avstrijskih cesarjev. 17. septembra 1660 je Vipavo obiskal cesar Leopold I. in v Lanthierijevem dvorcu tudi prespal. Leta 1728 pa se je v Vipavi ustavil cesar Karel VI.

Rodbina Lanthieri je izvirala iz okolice Brescie. Leta 1505 je Anton II. Lanthieri kupil ob vzhodnih mestnih vratih v Gorici palačo Schönhaus. Leta 1518 je cesar Maksimilijan njegovemu sinu, Antonu III., potrdil staro plemstvo. Gašper I. Lanthieri je leta 1528 zakupil deželnoknežji gospostvi Vipava in Branik. Slabih sto let kasneje, leta 1626, sta Janez Friderik I. Lanthieri in Janez Gašper I. Lanthieri od cesarja Ferdinanda II. dokončno odkupila omenjeni gospostvi. Istega leta jima je cesar potrdil tudi vse na gospostvi vezane pravice. Zadnji moški potomec goriško-vipavske veje rodbine Lanthieri, Karel Friderik, se je na stara leta preselil v Aiello-Starssoldo, kjer je 5. februarja 1910 tudi umrl. Skupaj z ženo grofica Karolino, ki je umrla leta 1898, sta pokopana v grobnici na vipavskem pokopališču.

Vipava in njena okolica še danes slovita po gradovih. Glede na oblikovne značilnosti bi lahko Stari grad datirali na začetek 12. stoletja. Kot je že omenjeno zgoraj, je bil Stari grad prvič omenjen leta 1275 kot *castrum Wipaci superioris*. Njegova obodna zasnova je nastala na približno pravokotnem tlorisu v obliki dveh zaporedno nanizanih kvadratov. Grad je imel poleg obodnega obzidja in obrambnega jarka na severni strani tudi mogočen ščitni zid na severu in trinadstropni palacij na jugu.

Ščitni zid je na treh straneh obdajal enonadstropno stanovanjsko stavbo na severni strani dvorišča. V obdobju gotike so prezidali južni grajski palacij. V 14. stoletju oziroma prvi polovici 15. je nastalo zunanje grajsko obzidje. To je bilo na severni strani, morda pa tudi na južni, polkrožno sklenjeno. Prehod skozi novo obzidje je bil najbrž na južni strani. Konec 15. stoletja se je pričelo protiturško utrjevanje grajskega kompleksa. Staro obzidje so na severni strani obzidali z novim. Hkrati so starejše obzidje na vzhodni strani, najbrž pa tudi na zahodni, okrepili s polkrožnima stolpoma. Kmalu po utrjevalnih delih so na zahodni strani gradu na pobočju vzpetine zgradili obsežen obzidan areal, ki je imel funkcijo protiturškega tabora. Večkrat zalomljeno obzidje se je naslonilo ob severozahodni del obzidja okoli grajskega jedra. Okoli leta 1600 so težko dostopen grad opustili.



*Stari grad v 14. st., poskus rekonstrukcije;  
vir: Grajske stavbe v zahodni Sloveniji, str. 106.*



*Stari grad v 16. st., poskus rekonstrukcije;  
vir: Grajske stavbe v zahodni Sloveniji, str. 107.*

Spodnji grad je morda nastal že hkrati z zgornjim, a je bil v virih prvič omenjen leta 1329. V svoji zgodovini je menjal številne lastnike. Ob svojem nastanku je imel vlogo povezovalnega člena med vaško naselbino in glavnim gradom. Današnja dvakrat zalomljena glavna fasada kaže, da je bil grad že od vsega začetka sestavljen iz dveh dvonadstropnih stavb. Na severni strani je najbrž stalo manjše dvonadstropno stolpasto poslopje. To poslopje je varovalo dostop do grajskega vhoda. Na južni strani je stalo nekaj večje dvonadstropno poslopje. Med obema stavbama je bilo okoli pet metrov široko dvorišče, ki so ga kasneje spremenili v notranjo vežo. Dve stavbi kažeta na to, da sta bila tu v 12. stoletju morda sedeža dveh upravnikov vipavskih posesti Bogenskih in Andeških grofov, medtem ko je imel oglejski glavar svoj sedež na zgornjem gradu. Spodnji grad je bil v svoji zgodovini večkrat prezidan. Okoli leta 1500 so ga protiturško utrdili. Značaj renesančnega dvorca je dobil med prezidavo v drugi polovici 16. in prvi polovici 17. stoletja. Z dokončanjem Lanthierijevega dvorca je spodnji grad izgubil funkcijo rezidence. Grajska stavba je bila nazadnje temeljito prezidana ob preureditvi v semenišče leta 1966.





Spodnji grad v 13. st., aksonometrična študija;  
vir: Grajske stavbe v zahodni Sloveniji, str. 119.



Spodnji vipavski grad danes; foto: Kaja Žgur

Dvorec na Slapu naj bi v 13. stoletju pozidali malteški vitezi, ki so se takrat naselili na Slapu. V naselju naj bi stal malteški hospic, v katerem so popotniki dobili oskrbo in prenočišče. Skozi zgodovino je menjal več lastnikov. V last rodbine Lanthieri je prišel leta 1858, ko ga je kupil grof Tadej Klemen Lanthieri. Njegov sin grof Karel je grad z zemljiščem leta 1873 prepustil deželi Kranjski, ki je v njem odprla prvo slovensko kmetijsko šolo. Nad vhodom je še danes vidna vzdana plošča v zahvalo grofu Karlu. Šola je na Slapu delovala 13 let, nato pa se je preselila na dvorec Grm v Novem mestu. Tedaj je grad ponovno pripadel rodbini Lanthieri, ki ga je najbrž prodala že pred 2. svetovno vojno. Med 1. svetovno vojno so v gradu bivali avstrijski vojaki, njih pa so za krajši čas nasledili še italijanski. Vas Slap se ponaša še s kamnitim mostom čez potok Močilnik, ki ga je leta 1892 s finančno pomočjo grofa Tadeja Lanthierija zgradil slapenski mojster Anton Trošt.

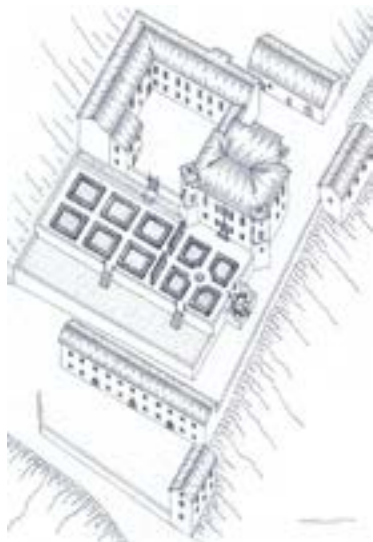


Aksonometrična študija dvorca in cerkve na Slapu;  
vir: Grajske stavbe v zahodni Sloveniji, str. 79.



Dvorec na Slapu danes; foto: Kaja Žgur

Neutrjeni srednjeveški dvor, ki je bil predhodnik sedanjega dvorca v Ložah, naj bi nastal že v 12. stoletju. Novi dvorec naj bi dal zgraditi grof Janez Filip Cobenzl v drugi polovici 17. stoletja. Po izumrtju rodbine Cobenzl leta 1810 je dvorec skupaj z ostalimi posestmi rodbine prešel v last rodbine Coronini-Cronberg. Zdravnik dr. Jožef Mayer je dvorec in gospostvo kupil leta 1826. Dvorec je bil v letih pred 2. svetovno vojno središče dobro stoječega kmetijskega posestva. V tem času so se pri družini Mayer zbirali številni slovenski kulturni delavci, med njimi Venko Pilon, Rihard Jakopič, Avgust Černigoj, France Bevk. 2. svetovna vojna je prinesla zaton posestva. Sprva so ga zasedli italijanski vojaki, po kapitulaciji Italije pa nemški vojaki. Po vojni je morala družina Mayer zapustiti Lože. Med letoma 1947 in 1961 je v dvorcu delovala kmetijska šola z internatom. Nato je bilo v dvorcu kratek čas gostišče, kasneje pa skladišča tovarn Fructal in Lipa ter stanovanja delavcev na kmetijskem posestvu. Leta 1987 je bil dvorec dokončno izpraznjen in zapuščen.



Aksonometrična študija kompleksa dvorca Lože;  
vir: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji*, str. 23.



Dvorec Lože danes; foto: Kaja Žgur

Ob reki Vipavi in pritokih je bilo nešteto mlinov, žag in kovačij. Arhitekt Maks Fabiani je leta 1922 upošteval v regulacijskem načrtu za reko Vipavo možnost rečne plovbe. Leta 1927 je bila na placu postavljena javna tehtnica, dve leti kasneje je bil dokončan vodovod in postavljena javna pipa. Leta 1934 sta bila zgrajena vipavska obvoznica in nov most čez reko Vipavo. Stari most (pri Bratožu) je bil zgrajen leta 1810, most čez potok Bela pa leta 1885. Še pred 1. svetovno vojno je bilo z občinskim denarjem zgrajeno javno kopališče, ki mu daleč naokoli ni bilo para. Z vodo so ga oskrbovali iz bližnjega potoka Gacka. Tu so prirejali tudi otroške kolonije. Leta 1861 je bila na pobudo dekana Jurija Grabrijana na tedanjem Starem trgu zgrajena osnovna šola, tri leta kasneje, 14. avgusta 1864, pa je bila ravno tako na pobudo dekana Grabrijana v Vipavi ustanovljena čitalnica. Leta 1870 je bil organiziran tabor, leta 1877 pa ustanovljeno gasilsko društvo. Leta 1894 je bila ustanovljena Vinarsko-sadljarska zadruga, ki je med letoma 1902 in 1920 na tedanjem Starem trgu zgradila vinsko klet. Leta 1911 so Avstrijci začeli v Vipavi graditi vojaške objekte. Najprej je bila zgrajena t. i. južna vojašnica, kasneje pa so pričeli graditi še severno vojašnico, a je njeno gradnjo prekinila 1. svetovna vojna. Leta 1928 je vipavska občina stavbo severne vojašnice prodala italijanski vojski, ki je gradnjo dokončala leto kasneje.

Leta 1841 je vitez Anton pl. Lavrin, tedanji konzul v Egiptu, dal pripeljati v Vipavo dva sarkofaga. V Kmetijskih in rokodelskih novicah z dne 2. julija 1845 je zapisano, da je to storil: *»... da bi vanj iz velike hvaležnosti kosti svojih rajnih staršev dal spraviti in shraniti. Kosti očeta Jerneja Lavrina in matere Jožefe, rojene Uršič, so bile poiskane in v lepo trugo spravljene in po obredu v cerkvi sredi pokopališča v kamnito skrinjo ali sarkofag k počitku položene in zakrite.«* Sarkofaga sta iz obdobja starega kraljestva in pripadata V. dinastiji (2563–2432 pr. n. št.).

VIRI IN LITERATURA:

*Elena Mulic: Zgodovina in razvoj arhitekture in okolja Vipave ter Vipavske doline*

*Igor Sapač: Grajske stavbe v zahodni Sloveniji*

## KRATKA ZGODOVINA PODNANOSA/ŠT. VIDA

### Kaja Žgur

Podnanos, nekdanj Št. Vid ali Šembid, kot se je kraj imenoval do leta 1952, je gručasto naselje v zgornjem delu Vipavske doline z bogato tehnično, zgodovinsko in umetnostnozgodovinsko dediščino. Arheološke najdbe namigujejo na to, da je bilo območje morda poseljeno že v času mlajše kamene dobe (4000–2500 pr. n. št.), zanesljive naselbinske najdbe izvirajo iz starejše železne dobe (750–450 pr. n. št.), ko so prevladovali naselbinski tipi gradišča (nad Hraščami). Zagotovo pa je naselje obstajalo v času Slovanov, ki so kraj najverjetneje tudi poimenovali po svojem poganskem božanstvu Svetovidu. Najstarejši doslej najden zapis, ki omenja kraj, izvira iz druge polovice 13. stoletja, predstavlja pa listino, datirano s 25. majem 1247, ki je nastala v samostanu Bistra in izpričuje, da je samostan Bistra od Markvarda z Iga v dar dobil posesti na Vipavskem, natančneje njive na območju našega kraja – »sc. Vitum in Wipach«.

Sredi 14. stoletja je kraj prišel pod oblast Habsburžanov in njim podložnih plemiških in grofovskih rodbin. Sprva je Št. Vid spadal pod vipavsko podžupnijo, samostojna župnija pa je bila ustanovljena šele leta 1890. Leta 1592 (1598?) je cesar Ferdinand II. kraju podelil pravice do prirejanja sejmov z živino in žitom, kar je bilo za kraj, kjer so se prebivalci preživljali pretežno z vinogradništvom, sadjarstvom, živinorejo, gojenjem žit itd., izrednega pomena, saj se je tako lahko razvil v manjše trgovsko središče. Pol stoletja kasneje, leta 1642, pa je Ferdinand III., kot plačilo za zvestobo krščanski veri in katoliški cerkvi, Št. Vidu tržne pravice le še potrdil. Na kraj kot trg je opozoril tudi Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689. Podnanos omenja kot Marckt S. Veit. V času Ilirskih provinc, leta 1812, je Podnanos prerasel v samostojno občino. Po razpadu Ilirskih provinc je kraj ponovno prišel pod avstrijsko oblast in je vse do konca 1. svetovne vojne spadal pod deželo Kranjsko.

19. stoletje je za kraj izredno pomembno, saj ga zaznamujejo pomembni ljudje, ki so v kraju samem živeli in delovali ter tako pomembno vplivali na njegovo zgodovino. Matija Vertovec, Ivan Rudolf, Rihard Dolenc, Janko Premrl - Vojko in Stanko Premrl so v kraju pustili prav poseben pečat. Poleg tega pa gre tudi za čas, ko se začnejo v Podnanosu pojavljati začetki društvenega udejstvovanja. Številna društva pričajo o tem, da je bilo v kraju druženje ena izmed prioritet vsakdanjega življenja. Že leta 1868 je bila ustanovljena čitalnica, leta 1904 knjižnica, postopoma pa so se oblikovala tudi posamezna društva: bralno (1899–1904), katoliško slovensko izobraževalno društvo (1904–1909), gasilsko, mlekarska zadruga, cerkvena društva, lovska družina. Leta 1907 je bila ustanovljena mlekarna kot Občinska mlekarska zadruga v Št. Vidu. V zadrugo so sprejemali osebe, ki so se ukvarjale s kmetijstvom, med pristopnimi izjavami pa je poleg kmetov zaslediti tudi župnike, trgovce, cestarje, mizarje, čevljarje. Julija 1911 se je preimenovala v Mlekarsko zadrugo v Št. Vidu pri Vipavi, leta 1915 so se v njo naselili vojaki, od 1. maja 1952 do 1. aprila 1957 je delovala kot samostojno podjetje z imenom Zadržno mlekarsko podjetje Mlekarna Podnanos, potem se je kot obrat priključila h Gospodarski poslovni zvezi Gorica, leta 1960 pa h Kmetijski zadrugi Vipava.

V vaškem življenju je pomembno vlogo odigrala tudi cerkvena organiziranost in želja po duhovnem življenju, o čemer nam pričajo številne podružnične cerkvice, posejane po okoliških hribih in vaseh.<sup>1</sup> Župnijska cerkev sv. Vida se nahaja v samem starem vaškem jedru in slovi po svojih poznogotskih, v nekaterih potezah celo zgodnjerenesančnih freskah, ki se nahajajo v starem prezbiteriju, ostanku gotske cerkvice, ki je po prezidavi v 17. stoletju postal stranska kapela novozgrajene renesančne cerkve. Cerkev predstavlja izjemen primerek združitve stare gotske in kasnejše, v

1 Devet cerkva in ena kapela.

renesančnem duhu zgrajene stavbe. Eden pomembnejših spomenikov cerkvene umetnostnozgodovinske dediščine, ki ga zaradi svoje največje dragocenosti, t. i. zlatih oltarjev, uvrščajo med spomenike visoke kategorije, je tudi podružnična cerkev sv. Kozma in Damijana, ki naj bi bila po izročilu prvotno grajska kapela bližnje graščine Rožnik (Rosenek, od konca 16. do tretje četrtine 17. stoletja). Med 1. svetovno vojno je cerkev utrpela precej škode, saj je sprva služila kot bolnišnica za ranjence s soške fronte, kasneje pa kot konjušnica. V času med obema vojnama in po 2. svetovni vojni je bila zapuščena in v precej slabem stanju, nakar so v sedemdesetih letih začeli z obsežnimi restavratorskimi postopki in stavbo vrnili v življenje.



*Cerkev sv. Kozma in Damjana; foto: Kaja Žgur*

Graščina Rožnik je danes deloma porušena, deloma pa predelana, tako da je težko prepoznati njeno nekdanjo podobo. Na vzhodni strani podružnične cerkve stoji še eno grajsko poslopje – Živcov grad (Schiwitzhofen), ki je nekoliko mlajšega nastanka kot Rožnik (druga polovica 17. stoletja). Najlepši ohranjen primer grajske arhitekture v Podnanosu je Zajčji grad (dvorec) – Tavčarjeva hiša, ki je bil zgrajen v zadnji četrtini 17. stoletja. Nahaja se tik ob cesti, ki pelje v Orehovico.

V Podnanosu so se zaradi idealne lege ob prometni povezavi in potokih razvile številne obrti. Že leta 1499 so v urbariju za Vipavo omenjeni žagi na Škrlah in v Porečah ter mlin v Porečah, ki so le delček vsaj desetih mlinov in žag, ki naj bi se nahajali na območju okoliških vasi, na Močilniku in Pasjem repu. Pomemben del podnanskoške kulturne dediščine pa predstavljajo tudi lepo ohranjeni kamniti mostovi.

1. svetovna vojna je tudi v Podnanosu za seboj pustila grenak priokus in zarezala globoko v življenje domačinov. Na grozote

velike vojne nas opominja avstro-ogrsko vojaško pokopališče. Nahaja se na jugovzhodnem delu civilnega pokopališča, pred vasjo Podnanos. Jurij Rosa navaja, da je bilo na njem pokopanih 12 vojakov, ki so umrli v zalednih vojnih bolnišnicah na Vipavskem. Register nepremične kulturne dediščine podatek o izvoru umrlih potrди, ne navaja pa njihovega števila. Medtem pa zapis na tabli pred pokopališčem pravi, da so bili tu pokopani vojaki, ki so umrli v bolnišnici v Podnanosu, in navaja možnost, da so tu morda pokopani tudi pripadniki letalskih enot, ki so bile stacionirane na avstro-ogrskem letališču pri Podnanosu.<sup>2</sup> Po podatkih italijanskih oblasti, ki so v tridesetih letih vodile prekopavanje vojaških pokopališč, naj bi bilo tu pokopanih 22 vojakov. Pravokotno pokopališče je imelo vhod z dvema kamnitima stebroma in kovanimi vrati. Kamnita stebra so kasneje zamenjali z betonskima. Med 1. svetovno vojno je bilo pokopališče večje, danes pa je meja med civilnim in vojaškim pokopališčem že nekoliko zabrisana, saj so ga tekom stoletja začeli uporabljati tudi za pokope domačinov. Leta 1988 je bilo obnovljeno. Poleg tega se zraven župnijske cerkve nahaja tudi spomenik padlim v obeh svetovnih vojnah, ki je bil v času postavitve, torej leta 1960, eden redkih, če ne celo edini tovrstni spomenik na Slovenskem, ki je bil posvečen žrtvam obeh svetovnih vojn ne glede na to, na kateri strani so padle.

Po podpisu rapalske pogodbe je bilo ozemlje Primorske, vključno s Št. Vidom, priključeno italijanski državi. Po kapitulaciji Italije leta 1943 sta naše kraje zasedla nemška vojska in nemško poveljstvo, ki je italijanski upravni sistem ohranilo do konca vojne. Leta 1952 je bil Podnanos priključen občini Vipava, leta 1959 občini Ajdovščina, od leta 1994 pa je zopet postal del vipavske občine.

#### VIRI IN LITERATURA:

Jurij Rosa et al.: Št. Vid – Podnanos, Zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini

Matjaž Ravbar: Avstro-ogrsko letalstvo na soški fronti 1915–1917: Cesarska in kraljeva infrastruktura v zaledju soške fronte, magistrsko delo

<http://www.tic-podnanos.si> (25. 2. 2015)

<http://giskd2s.situla.org/rkd/Opis.asp?Esd=4989> (2. 3. 2015)

---

<sup>2</sup> Nahajalo se je južno od ceste Podnanos–Vipava. Na mestu, kjer so se nekoč nahajali hangarji, je danes zgradba podjetja Semenič Transport. Prva letala so na njem pristala leta 1915. Zaradi aktivnih bojov na soški fronti in prevelike oddaljenosti od bojišč so letala premestili bližje fronti, do jeseni 1916 pa je ostalo neuporabljeno.

## ČRNIČE IN OKOLICA V LETIH OD 1914 DO 1918

### Dragica Ergaver

Črniče so najbolj zahodni kraj v Občini Ajdovščina. Nahaja se pod Čavnom in Velikim robom, in sicer tik ob meji z Občino Nova Gorica, na sredini Vipavske doline. Kraj je nastal na podoru plazu, ki se je pred približno 40.000 leti usul s Čavna in zasul flišno dno doline. Območje krajevne skupnosti je eno večjih v Občini Ajdovščina ter se deli na naselji Črniče in Ravne, ki se tudi delita na zaselke. Ime so verjetno dobile po črnem boru, ki je rasel na pobočju Čavna in Kuclja.

Zaradi svoje geografske lege so bile Črniče pomembno geografsko središče tega dela doline. V 19. stoletju so imeli poštno postajo, čitalnico in pozneje tudi Hranilnico in posojilnico.

V Črničah in okolici je veliko znamenitosti, med drugim Tabor – utrdba z obzidjem nad Črničami, ki je bila zgrajena za obrambo pred Turki, pomembno vlogo je odigrala tudi v bojih med Benečani in Habsburžani ter med obema vojnoma. Zanimiva je tudi cerkev sv. Janeza in Pavla zaradi »zlatega« oltarja in lesenega gotskega kipa Janeza Evangelista. V Črničah se nahaja tudi pokopališče iz 1. svetovne vojne, kjer je pokopanih okrog 450 vojakov različnih narodnosti, ki so večinoma padli na fronti, ki je divjala zahodno od kraja. Na območju Črnič se je sicer v tistem obdobju nahajalo veliko vojaških objektov, med drugim bolnišnica, vodna in električna postaja.

Prebivalci Črnič se večinoma vozijo na delo v bližnje večje kraje, v prostem času pa se ukvarjajo tudi s kmetijstvom.

V bližini Črnič se nahajata še dve naselji – Gojače in Malovše.

Tudi to področje je bilo naseljeno že v 7. stoletju, kar kažejo izkapanine nad vasjo Malovše. V podružnični cerkvi sredi Malovš se nahaja oltarna slika ajdovskega slikarja Antona Cebeja. V vasi so še vedno ohranjene hiše, ki so bile zgrajene v značilnem primorskem slogu iz 17. stoletja z značilnimi detajli (gase, ganki in kamnita stopnišča).

Vasi Gojače in Malovše danes tvorita samostojno krajevno skupnost. Za razvoj kraja je pomembna predvsem obrtna cona Gojače, ki se nahaja v neposredni bližini hitre ceste in zaradi svoje lokacije vabi vse več podjetnikov.

V obeh krajevnih skupnostih se nahajajo lepo označene pohodne poti.

*»Črniška župnija šteje okrog 1300 duš in obsega 2 županstvi, namreč del Črniškega z vasmi Črniče in Ravne, ter Gojaško županstvo z vasmi Gojačevo in Malovše. Prijazno ljudstvo je revno, priprosto, kmečko (vmes je le par obrtnikov) ter se živi od laterije (mlekarstva), živinoreje in drugih poljskih pridelkov. Bogatinov ni med njimi, pa tudi velikih revežev ne, ker po razdelitvi gmajne vsak lahko redi kravico in prešička. Če je kedo (kdo) zelo reven, je večji del kriv sam, ker si ni znal razdeliti – zapravljalivost.«*



Črniče med letoma 1915 in 1917; vir: [www.europeana-collections-1914-1918.eu](http://www.europeana-collections-1914-1918.eu).

Črniče so bile prvi kraj na zahodu Vipavske doline, ki po italijanski napovedi vojne Avstro-Ogrski (15. 5. 1915) ni bil izseljen in tako je tudi ostalo do konca 1. svetovne vojne, saj so avstrijske oblasti izselile okoli 80.000 Slovencev iz Goriške in Posočja.

*»Govori se o skorajšnjem našem udarcu od Tolmina ali iz kake druge slabejše točke proti Lahu. Počakajmo, ker dosti pričakovati in ničesar doživeti je bridko razočaranje. In koliko tacega nas je že zadelo! Manj bom razočaran, če se bo reklo: pojdite proč, ker Lah prodira. Čudež pa je to, da smo še tukaj, medtem ko so bežali Čepovanci in Lokvarji. Kdo bi si kedaj mislil, da bodo Lokve prej na vrsti kot Črniče. Božja pomoč našim hrabrim braniteljem ob goriškem pokopališču, Stari gori, Vrtojbi ...«*

V avstro-ogrsko vojsko je bilo maja 1915 iz črniške fare vpoklicanih 192 mož in fantov.

*»Dne 20. maja 1915 nikdar ne bom pozabil – še so dobri možje in fantje v Črničah. Jemali so slovo od nas, ki ostanemo, pa kako? Napravili so pri Slamiču na dvorišču večerjo. Povabili so mene in gospoda kaplana. Šla sva z njimi, ker prišli so pred župnjišče, se vstopili na dvorišču v kolobar in zapeli par vojnih in poslovilnih pesmi. Čez 50 jih je bilo. Po večerji sem spregovoril par besed v slovo in tolažbo odhajajočim. Ker se je vojska z Italijo imela začeti in sem bil gotov, da jo bo Italija*



*napovedala, mi ni bilo jih težko navdušiti, saj gre za naše domove in naše družine, za našo lepo Slovensko zemljo ... Od 56 nabornikov iz vasi Črniče se jih je vrnilo nepotrjenih 7, drugi so odšli na Štajersko. Bog z vami ljubi moji!»*

Ker je bila šola spremenjena v bolnišnico, se septembra 1915 pouk ni začel kot ponavadi. Dekan Novak je zaprosil vojaško poveljstvo, da pomaga poiskati primeren prostor, ki so ga tudi našli. Kraljevi ogrski črnovojniški regiment, ki je ta čas prebival v Črničah, je vse uredil, popravil, prebelil učilnice, časniki so zbrali denar za učne pripomočke za revne otroke. Neki nadporočnik je šel osebno v Gorico in kupil berilo za četrti razred, v katerega je lastnoročno napisal posvetilo v slovenščini.

V Črničah je bilo vedno divizijsko poveljstvo različnih divizij. Za kak teden so se ustavili na počitku. Tudi po bližnjih zaselkih so zaradi bližine fronte bivali pripadniki različnih avstro-ogrskih enot. Polki so prihajali pred odhodom na fronte ali pa da so malo počivali po bojevanju. Po pričevanju dekana Novaka so bili vojaki ponavadi taki kot njihov poveljujoči oficir – nekateri prijazni, redoljubni, drugi pa razgrajaški in barbarski.

*»Tatvin je na splošno vse polno. Na polju prej niso bile varne črešnje, zdaj kradejo krompir, kjer ga le morejo izruti – čeprav pod grmom ni nič ali le malo. Ker so že vsa drva požgali, jim pride sedaj vsak les prav, žagance (deske), koli, celo rakle (fižolovka, prekla) iz vinogradov. Še mnogo druge škode store, zlasti na travnikih, ki niso več podobni temu, kar so bili. Seno, stelja vse je vojaško, kar vzamejo brezplačno. Vozovi, živina niso nič bolj varni. SALUS REIPUBLICAE SUPREMA LEX (BLAGINJA DRŽAVE JE NAJVIŠJI ZAKON).«*

## Narodnosti

Vojaki so bili iz takratne cele Avstro-Ogrske, se pravi vseh narodnosti od Čehov, Slovakov, Avstrijcev, Nemcev, Ogrov do Bošnjakov in poleg tega so bili tudi različnih religij. Sporazumevanje z njimi je bilo zaradi tega zelo težko.

## Bolezni

Z vojsko so prišle v vas tudi različne bolezni, že poleti leta 1915 so začeli ljudje obolevati in umirati zaradi tifusa, kar je kasneje vojaški zdravnik ovrgel in prepoznal kolero. Bolezni so se epidemično pojavljale vse tja do konca vojne.

*»19. julija 1915 – Črniški polom. Imamo jo, kolero, ljudje kar legajo, bruhajo in imajo med krči grižo. Zdravnik, vojaški, ki stanuje pri meni, je ves iz sebe. Poleg civilnega prebivalstva mu umirajo tudi vojaki. Nocoj ponoči je umrla ena deklica in dva vojaka. 16 vojakov pa še leži bolanih; koliko civilnih oseb pa še ne vem, ker nekateri skrivajo bolezen.«*

## Vojaško pokopališče

Prvi avstro-ogrski vojak je bil pokopan na črniškem pokopališču 11. avgusta 1915, umrl je zaradi kolere, zadnji pa 6. januarja 1918, storil je samomor.

Iz sheme, ki jo je narisal črniški dekan g. Novak je razvidno, da so najprej vojake pokopavali na civilnem pokopališču, kasneje pa izven njega.

»Včeraj sem prosil g. polkovnika, da bi šel z menoj na pokopališče. Hotel sem mu pokazati vojaške grobove v in za pokopališčem in ga prositi, naj podere sprednji pokopališki zid, da dobimo tako zvezo z zunanjšimi vojaškimi grobovi. Takoj je spoznal, da bi bilo to prav in danes je delo že skoraj končano. Pa ne samo to. Ko je videl, kako zapuščeni so tudi civilni grobovi na pokopališču, je poslal celo četo mož, naj uredi lepo vse grobove. Narezali so si trate in obdali vsak grob s svežo ruševino, da bomo imeli za Vernih duš dan pokopališče tako snažno, kakor morda še nikoli.«

»Bog jim plačaj, dobrim dušam! Da bi jim ne bilo potreba počivati v naši zemlji, ampak da bi jih krila njih domača ogrska zemlja po prestanih naporih življenja.«

Počivati v domači zemlji žal ni bilo dano 466 vojakom različnih narodnosti, ki so umrli med letoma 1915 in 1918 za posledicami ran z različnih okoliških bojišč ali zaradi različnih bolezni in so bili oskrbovani v bolnišnici v šolskem poslopju v Črničah. Največ pokopanih je Hrvatov iz 96. pehotnega polka, ki so bili nastanjeni v Črničah od konca novembra 1916 z namenom branjenja položajev med Staro Goro in Markom nad Šempetrom pri Gorici. Vse padle so prepeljali in jih pokopali v Črničah desno od civilnega pokopališča. Ves trud Italijanov, da bi prebili obrambo in čez Mark in Staro Goro prodrli v Vipavsko dolino, se je izjalovil. Karlovčani so se branili tudi za ceno lastnih življenj. Tu je bilo v deseti soški ofenzivi med 12. majem in 8. junijem ubitih okrog 200 vojakov, ranjenih okrog 800 in zajetih okrog 40.

Umrli so pokopani na črniškem pokopališču.

Na portalu nad vhodom stoji napis I:R:96, na pokopališču pa stoji spomenik s spečim levom z nemškim in hrvaškim napisom, ki mimoidoče spomni na hrabre branitelje, ki so na Marku padli za domovino.

#### VIRI IN LITERATURA:

Ivan Nepomuk Nemeč: Spomini iz Črnič

Alojzij Novak: Črniška kronika

[www.ajdovscina.si](http://www.ajdovscina.si)

## AJDOVŠČINA

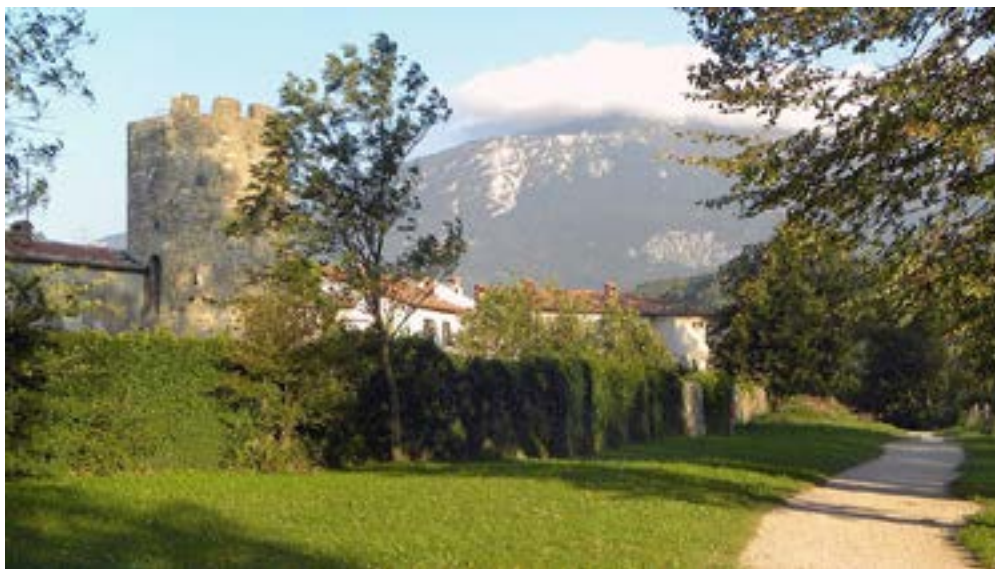
**Marjetka Pirc Pavlič**

Ajdovščina leži v osrednjem delu Vipavske doline. Leži na nadmorski višini nekaj čez 100 m, ob sotočju Hublja in Lokavščka. Mesto je posebno zaradi svoje lege na dveh rečnih bregovih in razdelitve na Ajdovščino in Šturje. Posebno je tudi zaradi tega, ker je v preteklosti upravno pripadalo dvema deželama, Kranjski in Goriški.

Ajdovščina je mesto s 6.400 prebivalci. Je mesto na prepihu znamenite burje in prometnih poti, kar je mestu v preteklosti krojilo usodo in pomen.

Območje je bilo poseljeno že v predrimski dobi, saj je v Ajdovščini in okolici veliko gradišč. V grobiščih poleg gradišč so našli veliko izkopenin (noži, sekire, meči).

Razcvet pa so naši kraji doživeli s prihodom Rimljanov, ki so začeli graditi ceste, ob cestah pa so se pričela graditi nova naselja. Pričelo se je obdelovati zemljo na sodobnejši način, saditi vinograde, razvijati so se začele razne obrti. V času rimskega imperija je na območju naselja stal utrjen vojaški tabor z obrambnimi stolpi CASTRA AD FLUVIUM FRIGIDUM (Utrdba ob Mrzli reki).



*Castra danes; vir: Vlasta Ferjančič.*

Nekje v bližini Ajdovščine je 5. in 6. septembra leta 394 potekala znamenita bitka med rimskima cesarjema Teodozijem in Evgenijem. Teodozij je zmagovito končal dolgotrajno državljansko vojno in dokončno porazil poganstvo v rimski državi.

Leta 451 pa je naselje ob Mrzli reki porušil hunski vojskovodja Atila med svojim pohodom v Italijo.

Naselje je pridobilo na pomembnosti leta 1507, ko je cesar Maksimilijan I. naselju podelil tržne pravice. Istočasno je tržne pravice prejel tudi Sveti Križ, ki pa je zaradi zavzemanja grofov Thurnov že leta 1532 prejel mestne pravice, ki so mu prinesle posledično večji prihodek. Leta 1508 je prišla Ajdovščina pod Benečane, a ne za dolgo. Razcvet naselja se je pričel z izgradnjo ceste čez Hrušico in z izgradnjo kamnitega mostu čez Hubelj leta 1664.

V 16. stoletju se je tu pričel razvoj fužinarstva, ki se je obdržalo do začetka 20. stoletja. Zaradi lege ob vodi je delovalo veliko žag, papirnica, pivovarna, strojarne, predilnica, barvarna.

V času Ilirskih provinc je Ajdovščina izgubila na pomenu, saj je postal upravno pomembnejši Sveti Križ. Nova oblast je prinesla nove dodatne davke in drugače organizirano upravo. Vse skupaj pa ni trajalo prav dolgo. Po padcu Napoleona je monarhija odpravila francoske zakone in ponovno uvedla stare uredbe, ki so bile v veljavi pred francosko okupacijo. V letih 1816 in 1817 sta gospodarila v teh krajih huda lakota in pomanjkanje, posledično pa velika draginja. Pa tudi zelo huda zima 1829/30 je zelo prizadela ljudi.

Leta 1835 je začela delovati velika predilnica, kjer je delo in kruh našlo veliko ljudi.

Huda lakota je razsajala tudi v letih 1854 in 1855, poleg lakote je ljudi morila še kolera, ki je razsajala po vsej deželi in pomorila ogromno ljudi. Posebno veliko je bilo žrtev med tovarniškimi delavci.

Že leta 1890 je bil v Ajdovščini organiziran shod z zahtevo po izgradnji železnice skozi kraj. Po ogromnem trudu in prizadevanju je bila leta 1902 le zgrajena železnica, ki je naše kraje močno povezala z Gorico.

Leta 1909 je bil v predilnici kar dolg in odmeven »štrajk«. Delavci so zahtevali boljše pogoje dela in boljše plačilo. 25. julija 1909 je šla množica kakih 700–800 delavcev pred tovarno k ravnatelju Amannu po odgovor na svoje zahteve. Ravnatelj in njegov sin sta izstrelila nekaj streliv na množico ter ranila dva delavca, Antona Furlana in Alojzija Repiča. Razjarjena množica je s kamni razbila šipe tovarniških oken, pri tem se je poškodovala tudi predilniška elektrarna. Okrajno glavarstvo je poslalo orožništvo za ureditev razmer. Kasneje je bila na konferenci v Gorici dosežena poravnava med vodstvom tovarne in delavstvom. Trenja pa so ostajala vse do začetka vojne, ko so se razmere za vse bistveno spremenile.

#### AJDOVŠČINA MED 1. SVETOVNO VOJNO

Atentat v Sarajevu je močno odjeknil po naših krajih. Po mestih in trgih so bile razobešene črne zastave. Ljudje so s strahom čakali, kaj jim bo prinesla prihodnost.

Že julija 1914 so šli od doma rezervisti in nadomestni rezervisti. Urili so se na skupnih vajah pri železniški postaji v Ajdovščini.

Možje so se težko poslovili od svojih žena in otrok. Topovi na postaji so bili okrašeni s cvetjem, pa tudi vojake so dekleta opletla s cvetjem, ko so odhajali na fronto. Verjeli so, da bodo za božič že doma. Z železniške postaje je odšlo mnogo fantov in mož v vojno, mnogo se jih ni nikoli več vrnilo.

Prav v Ajdovščini je na dan mobilizacije, 26. julija 1914, padla verjetno prva žrtev. Na močno zastraženi železniški postaji so stali vagoni s strelivom. Pri menjavi straže, verjetno zaradi burje in hrupa vlaka, stražarji niso slišali odgovora in so streljali. O tem dogodku se zaradi morale vojske ni prav veliko govorilo in pisalo. So pa novico objavili v nekaterih slovenskih časopisih.

V mesto so med vojno z zahoda prihajale trume beguncev, z vzhoda pa ogromno vojaštva. Takoj na začetku vojne je prenehalo delo v Tekstilni tovarni in v pravkar pozidano poslopje je bilo nameščeno vojaštvo, sčasoma se je tovarna preobrazila v veliko bolnico. Ob železniški postaji so zgradili ogromno barak za vojake in ves potreben material. Pod Putrihi so zgradili postajo žičnice, ki je potekala pod Gradiščem preko Slokarjev na Predmejo in Lokve na Banjško planoto.

Že v prvih vojnih mesecih je vojaštvo zaseglo tudi obe šolski poslopji. Vojaštvo je bilo nastanjeno tudi po zasebnih hišah. Zaradi umika iz Gorice se je v Ajdovščini naselilo tudi okrajno glavarstvo, ki je poslovalo v Štekarjevi hiši, kasneje pa v Kovačevi vili pri Putrihah. Okrajni šolski svet je imel pisarno v Godinovi hiši, kmetijski oddelek deželnega odbora v Casagrandejevi hiši, oddelek Okrožnega sodišča pa v Kovačevi vili. Ajdovščina je bila upravno središče nezasedenega dela Goriške dežele vse do leta 1917, ko se je večji del uradništva vrnil v Gorico.

Junija 1917 so sovražni letalci na Ajdovščino odvrgli nekaj bomb, a kake posebne škode ni bilo.

24. maja 1918 je v prvih popoldanskih urah eksplodiralo več skladišč streliva, ki so bila postavljena blizu železnice. Putrihi so bili do tal porušeni. Med civilnim prebivalstvom je bila le ena žrtev (otrok trgovca A. Križaja). Je pa bilo ogromno žrtev med ruskimi vojnimi ujetniki, ki so imeli v bližini skladišč barake za bivanje. Njihovo natančno število ni bilo nikoli znano. Razrušene so bile tudi strehe na cerkvi, zvoniku in župnišču, verjetno tudi kapelica na pokopališču. Šest tramov na cerkvi je bilo zlomljenih. Deloma je odpadel strop cerkvene ladje, uničena je bila Cebejeva freska nad korom, srednja freska pa poškodovana. Petnajst vrat v cerkvi in župnišču je bilo razbitih in vrženih ven, vse šipe pobite, 33 oken poškodovanih. Zaradi zadetkov granat je odpadel omet na zunanjščini cerkve in župnišča. Poškodovan je bil veliki lesteneč, orgle so bile razrušene, prti neuporabni. Škoda je bila natančno popisana ob koncu vojne zaradi prijave vojne škode.

Že pred tem dogodkom je država pobrala zvonove in jih prelila v topove. Vojaščina, ki je bila v Ajdovščini, je zasilno usposobila cerkev. Po vojni so popravljali cerkev in župnišče med letoma 1919 in 1927.

## BOLNIŠNICE

S premikanjem frontne linije so se selile tudi vojaške bolnišnice.

V Ajdovščini so bile bolnišnice v predilnici, v »farbaraju«, to je v barvarni, verjetno tudi v vojašnici v Palah, pa na polju pod Dolgo Poljano (Maria au) in v »fabrških« hišah. Da se je bolnišnica preselila iz Oseka v Ajdovščino, je večkrat napisano. Prav veliko pa o teh bolnišnicah ni znanega.



*Vojaška bolnišnica v Ajdovščini;*  
vir: [www.europeana-collections-1914-1918.eu](http://www.europeana-collections-1914-1918.eu).



*Vojaška bolnišnica v Ajdovščini;*  
vir: [www.europeana-collections-1914-1918.eu](http://www.europeana-collections-1914-1918.eu).

Ob velikem številu težko ranjenih vojakov jih je veliko poškodbam tudi podleglo. Na ajdovskem vojaškem pokopališču je pokopanih 2008 vojakov različnih narodnosti: Avstrijci, Nemci, Slovenci, Hrvati, Madžari in Italijani. Do obnove pokopališča so bile še na 622 grobovih ohranjene napisne tablice. Nagrobnih kamnov je bilo 1004. Grobovi so bili posamezni, le nagrobni kamni so bili postavljeni za dva, med grobovoma. Sedem grobov in kamnov je bilo s spominsko ploščo. Pokopališče je ležalo na 1920 kvadratnih metrih površine in je bilo zelo lepo urejeno. Po preureditvi pokopališča okrog leta 1980 pa je ostal le del kot spominski park.

Težki časi so prišli nad te kraje z italijansko okupacijo. Februarja 1919 so odpeljali v zapor tudi notarja Arturja Lokarja, ki pa ga je vojno sodišče v Trstu oprostilo.

V Ajdovščini in Šturjah so takoj po prihodu Italijani še pustili slovenska župana, toda že leta 1923 so odpravili staro vodstvo in nastavili fašističnega župana in svetovalce. Leta 1923 so tudi ukinili prve slovenske razrede, do šolskega leta 1926/27 pa postopoma čisto vse. Ukinili so se tudi vsi lokalni slovenski časopisi in slovenska društva.

Prišli so težki vojni časi, ki so jih spremljali pomanjkanje, lakota in strah.

5. maja 1945 je bila v Ajdovščini v Bratinovi dvorani ustanovljena prva slovenska vlada po 2. svetovni vojni. Mesto se je od takrat hitro razvijalo, saj je imelo veliko industrije.

#### SPOMINI NA VELIKO VOJNO V NAŠI DRUŽINI

Moj oče je imel komaj štiri leta, ko se je pričela vojna. Tako je že kot otrok čutil krute posledice vojne. Starejši bratje so bili v vojski. Najstarejši je bil ranjen v Rusiji in od njega dolgo ni bilo nobene vesti. Vrnil se je šele nekaj let po vojni in takrat spoznal najmlajšega brata, ki se je medtem rodil. Drugi najstarejši brat je bil prav tako ranjen in poslan domov

na zdravljenje. Bilo je nekaj tednov pred koncem vojne, ko bi se moral vrniti na fronto. Skupaj z dvema prijateljema in vaščanoma z isto usodo je sklenil, da se na fronto ne vrne, saj je to pomenilo smrt. Zato so se skrivali v dimniku neke zapuščene hiše do konca vojne. Oče je pripovedoval, da so mlada dekleta hodila na fronto po oblačila, odeje ali kar se je uporabnega našlo, to oprala in potem peš nesla na Dolenjsko, da so dobili vsaj suhe hruške. Ker zaradi sodelovanja moških na bojiščih ni bilo delovne sile, je vladalo veliko pomanjkanje hrane in vseh ostalih dobrin. Travnike je popasla vojska, na poljih se je veliko pokradlo, po hišah so bili nameščeni tudi begunci, ki so se morali odseliti zaradi bližine fronte.

Družine pa so bile velike, revščina ogromna, zato je prihajalo tudi do kraj, ki pa so bile zelo strogo kaznovane. Človeka, ki je kaj ukradel, je čakala tudi smrtna kazen. Po pripovedovanju mojega očeta so se neko jutro tudi pri njih doma zglasili žandarji. Vsi so jih začudeno in presenečeno gledali. Opravili so hišno preiskavo, a niso ničesar našli. Več kot začudena mati jih je pričela spraševati, za kaj pravzaprav gre in kaj iščejo. Povedano ji je bilo, da se je ponoči na »Društvu«, kjer je imela vojska skladišče usnja, zgodila kraja. Ker je neko sosedo ponoči nekam »pritisnilo« in je med obiskom »štrbunka« v temni noči bolj slabo razločila in ni prepoznala vseh tatov, ampak je ugibala, kdo bi lahko še bil navzoč pri kraji, se je verjetno iz vzroka, da je bil eden izmed najmlajših sinov pri hiši čevljarški vajenec, ali iz kdo ve katerega vzroka odločila, da je videla očetovega brata. Orožniki niso našli ničesar, ker očetov brat pri tem ni bil udeležen in s to krajo ni imel prav ničesar niti ni zanj vedel. Tisto noč je doma mirno spal. Vseeno pa je bil primer dan na sodišče in stara mama je morala peš v Ljubljano na sodišče, da bi povedala resnico. Moj stric, hvala Bogu, ni bil ustreljen, bil je oproščen in opran vsake krivde. Le do konca življenja ga je spremljal grenak priokus, kako ga je nekdo po krivem obdolžil, spravil skoraj v smrt zaradi dejanja, ki ga ni storil.

Ob koncu vojne je bilo skozi dolino veliko vrvenje ljudi in živali. Vojaki so se vračali s fronte, begunci na svoje porušene domove. Nekega dne, je pripovedoval oče, se je na dvorišču naše hiše znašel konj. Suho kljuse, lahko bi mu preštel vsa rebra. Stikal je za bilkami sena. Žival je bila prijazna, dal ji je jesti. Konj se je pustil božati. Spraševali so, kdo bi karkoli vedel o konju in njegovem lastniku. Komaj osemleten mu je oče nanosil sena, prinesel vodo iz vodnjaka in mu dal piti. Konj je bil krotak, navajen na ljudi, tudi na otroke. Zrnje mu je vzel z roke. Fantič je bil navdušen. Vedno si je želel konja, svojega konja. In ta je bil krotak, prijazen, ubogal je na besedo. Moledoval je mamo, če ga lahko obdrži. Mimo je prišla sosedka, ki so jo spraševali o konju, čigav da je, od kod se je vzel. Nihče ni ničesar vedel. Deček je prosil, ali ga lahko obdrži, saj se je bližal večer. Mati je privolila. Dobro ga je nahranil in napojil. Potem je nabral steljo in konja spravil pod nadstrešek. Z otroškimi rokami je napravil ograjo, da konj ne bi ušel. Presrečen je šel spat, navdušen, da ima prav svojega konja. Še sanjalo se mu je, kako orjeta, kako ga jezdi, kako pelje domov poln voz sena, kako peljeta steljo, ki je ne bo več treba materi nositi v rjuhi na glavi. Ko se je zjutraj zbudil, konja ni bilo več. Mati mu je rekla, da je ušel. Bil je žalosten, jokal je. Mati ga je mirila, da je morda prišel lastnik, da se je konju zahotelo svobode. On pa je vedel, slutil je resnico. Mati še za edino kravo, ki jim je dajala mleko, ni imela dovolj sena. In konj veliko poje! In ne nazadnje za nič so ji skoraj ustrelili sina, kaj če bi si prisvojili konja? Poskrbela je, da je konj šel svojo pot. Moj oče pa nikoli več ni imel konja!

#### VIRI IN LITERATURA:

Pavel Plesničar: *Ajdovščina, pogled v njeno preteklost*

[www.ajdovscina.si](http://www.ajdovscina.si)

Arhiv Upravne enote Ajdovščina

Ustno pričevanje Viktorja Pirca

## 1. SVETOVNA VOJNA IN NJENI ODMEVI V VIPAVI

### Petra Trošt

V letih pred 1. svetovno vojno ali *veliko vojno*, kot jo tudi poimenujemo, je evropsko politiko vodilo šestero držav: Avstro-Ogrska, Francija, Italija, Nemčija, Rusija in Velika Britanija. Te velesile so bile na koncu prvega desetletja 20. stoletja razdeljene na dva tabora: na trojno antanto Francije, Rusije in Velike Britanije ter na krepko povezani centralni sili Nemčijo in Avstro-Ogrsko. Italija je bila z njima pogodbeno povezana, a so to zvezo rahljali njeni dogovori s Francijo, hkrati pa se je s svojimi iredentističnimi zahtevami odtujila Avstriji. Ko je Avstro-Ogrska skušala formalno uresničiti svoje zahteve po Bosni in Hercegovini, je to izzvalo hudo krizo med Dunajem in Petersburgom, ki je podiral razvijajočo se srbsko narodno zavest. Hkrati je to pripeljalo do prepada med Rusijo in Nemčijo, saj je Avstro-Ogrska mogla svoje zahteve uresničiti le z njeno podporo. V Nemčiji se je širil občutek osamelosti, celo ogroženosti, hkrati pa se je njena gospodarska moč iz leta v leto krepila.

1. svetovna vojna se ni začela zaradi sporov tedaj vodilnih evropskih držav Nemčije in Velike Britanije, temveč zaradi spopada njunih zaveznic, v katerega sta se vmešali, da bi ohranili svoj vodilni položaj. Katastrofa se je sprožila z Balkana. V 1. balkanski vojni (1912–1913) so Srbi v zvezi z Grki, Romuni in Bolgari dokončno zrinili Turke z Balkana. Na pritisk Avstro-Ogrske se je Srbija morala umakniti iz osvojene Albanije, Bolgarija pa je nasprotovala srbski ozemeljski kompenzaciji v Makedoniji. To je privedlo poleti 1913 do 2. balkanske vojne, v kateri so Srbi in Grki premagali Bolgarijo in ta je izgubila vsa sporna ozemlja. V obeh spopadih so trčili interesi vseh evropskih velesil.

Ko je že kazalo, da je nevarnost z Balkana minila, so člani organizacije Mlada Bosna 28. 6. 1914 v Sarajevu izvedli uspešen atentat na avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Usodnega razvoja ni bilo moč več ustaviti. Hitro se je izkazalo, da so atentatorji delovali v navezi s Srbijo, in Avstrija se je odločila, da bo proti Srbiji nastopila s trdo roko, saj bi s tem prestrašila tudi južne Slovane znotraj monarhije, ki so terjali politično preureditev le-te. Napačno pa je ocenila, da se ruski car ne bo postavil na stran tistih, ki ubijajo vladarje.

Ko je Avstro-Ogrska 23. julija sporočila svoje zahteve do Srbije, se je politična kriza na evropskih tleh razmahnila. V nekaj dneh so evropske države pričele z mobilizacijo. Srbija je privolila v izpolnitev nekaterih zahtev v ultimatu z Dunaja, vztrajala pa je pri ohranitvi lastne suverenosti. 28. julija je sledila vojna napoved Avstro-Ogrske Srbiji, temu dejanju pa so sledile vojne napovedi in protinapovedi med posameznimi evropskimi državami. Konec avgusta 1914 je bila praktično vsa Evropa v vojni.

Slovenska javnost je novice o sarajevskem atentatu sprejela z veliko žalostjo. Nad atentatom so se zgražali tudi ogorčeni nasprotniki cesarstva. Kranjski deželni glavar Ivan Šušteršič, član Slovenske ljudske stranke, je na žalnem shodu odgovornost za atentat pripisal Srbiji ter pozval k vojni. Ivan Šušteršič je med vodilnimi slovenskimi politikami izstopal po svoji bojevitosti. Liberalni tabor je obsodil atentat, ni pa podprl vojne proti Srbiji. Celotni nekateri strankarski kolegi Šušteršiča se niso strinjali z njegovim vojnim hujškaštvom.

V Vipavi je bil atentat na prestolonaslednika sprejet z veliko žalostjo. V šolski kroniki je bilo zapisano: »Kakor blisk z jasnega neba je zadela kruta vest ta dan avstrijske narode, da sta bila prestolonaslednik – nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova plemenita soproga Sofija vojv. Hohenberg od (?), zločinske roke brezvestnega srbskega študenta ubita. Nepopisljiva žalost in brezmejno sočutje in sožalje je objelo ne-le vso vipavsko občino, ampak tudi vse avstrijske narode, ki so svojo globoko bol



*in ljubezen izražali sivolasemu starčku, presvetlemu cesarju Francu Jožefu I. z iskrenimi molitvami in prošnjami za njega in blagopokojnika ...* « Prebivalci so svojo žalost in spoštovanje do umrlega para izkazali tudi z izobešanjem črnih zastav 28. junija 1914. Te so na celotnem trgu visele osem dni. 1. julija je bila organizirana maša zadušnica za pokojnikoma, ki se je je udeležila tudi šolska mladina z učitelji. Na svoji seji 13. julija je vipavski občinski odbor sklenil, da se bo trg pred zgradbo osnovne šole odtlej po umrlem prestolonasledniku imenoval Trg nadvojvode Franca Ferdinanda.

Vojna se je pričela konec julija 1914. V vipavsko garnizijo je bilo vpoklicanih mnogo rezervnih vojakov, ki jih kraj ni uspel nastaniti. Pred vipavsko cerkvijo so zato postavili šotore, kjer so se pripravljali na odhod na bojišče. Z vozmi so se nato odpeljali do železniške postaje v Ajdovščini. Pred samim odhodom je bila za vojake organizirana sveta maša na vojaškem vadišču na Policah. Vse je potekalo v prazničnem vzdušju, tudi topovi so bili okrašeni z rožami. Praznično vzdušje se je nadaljevalo tudi na dan odhoda na bojna polja 14. avgusta 1914. Dekleta so vse vojake okrasila s cvetovi, vojaki so s silnim navdušenjem odhajali na svojo pot, kakor da se prebivalstvo in vojaštvo ne bi zavedalo, da je vojna krvava stvar.

Pričetek vojne je pomenil težavo tudi v organizaciji pouka v vipavski šoli. Ta je imela zaradi vpoklica učitelja Franca Mercine in premestitve učiteljice Jožice Ambrožič premalo učiteljskega kadra, zato je bil pouk izvajan neredno. Šele s prihodom kandidatke za učiteljico februarja 1915 se je pedagoško delo na šoli uredilo. Nove težave so nastopile 15. februarja 1915, ko je bil vpoklican tudi učitelj Rado Grum. Učenci vipavske osnovne šole so bili precej vpeti v preskrbovanje vojakov na fronti. Deklice so pletle nogavice in kape ter pripravljale perilo za vojake, dečki pa so nabirali rastline za čaj in kotlovino za topove.

24. maja 1915 je »naš sosed Italijan napovedal Avstriji vojsko«. Prebivalstvo Vipave in okolice se je zelo prestrašilo, da ne bi italijanska vojska prodrla v njihove kraje. Nekatere družine so se preselile na Štajersko, mnoge družine so svoje premično premoženje pošiljale v bolj varne kraje, spet druge so ga skrivale. Strah se je nekoliko unesel s prihodom avstrijskih polkov v Vipavsko dolino. V kmetijskih predelih vipavske občine se je z odhodom večine moškega prebivalstva na bojišča pokazala težava, saj ni imel kdo opravljati kmečkih opravil. Izkazalo se je, da so ženske še kako sposobne, saj je bilo v šolski kroniki zapisano: »A kmalu se je pokazalo, da znajo tudi ženske delati. Kajti vsa poljska dela so bila izvršena in v pravem času.«

Šolsko leto 1914/15 se je končalo 12. junija, ampak učitelji niso smeli na počitnice. Kronist piše namreč takole: »Šolska oblast je zaukazala, da morajo učiteljske osebe nadzorovati otroke tudi ob počitnicah pri delu ter pripravljati potrebnega perila za vojake. Učiteljici Milena Borštner in Dora Bratovž sta s pomočjo večjih deklic v 6 tednih naredili za vojake 66 srajc. Blago za srajce so darovali dobrotniki trški, katere je nabiral podpisane sam.«

Zaradi slabih vojnih razmer se je novo šolsko leto začelo šele 3. novembra 1915 in tudi v tem letu je šolska mladina pridno šivala srajce, pletla nogavice, nabirala zelišča za čaj, kotlovino za topove na fronti, starejši učenci in učenke so pomagali pri poljskih delih. Med prebivalstvom se je že čutilo pomanjkanje. V občini so se ustanovili odbori za preživljanje, ki so od vojno-žitnega zavoda v Ljubljani dobili različne mlečne izdelke, ki so jih razdeljevali med prebivalstvo. Vpeljane so bile tudi izkaznice za sladkor in kavo.

9. avgusta 1916 je prišel v Vipavo novi cesarsko-kraljevi deželni predsednik grof Attems, ki ga je spremljal okrajni glavar. Med drugim si je ogledal tudi šolo, za katero je bil to velik dogodek.

Novo šolsko leto 1916/17 se je začelo 2. oktobra, ker so bili prej po razredih nastanjeni vojaki. V času počitnic je bil iz Vipave premeščen kaplan in katehet Rudolf Kapš, njegova zamenjava pa je bil Alfonz Zavrl, ki je prišel iz bližnjega Črnega Vrha. Nekaj sprememb je doživel tudi učiteljski kader. Vojaško suknjo je oblekel Franc Logar, v Rakek je bila premeščena Slava Trampuš, njeno mesto je zasedla Dora Bratovž. Dobili pa so še dve novi učiteljici.

21. novembra je celotno cesarstvo pretresla novica o smrti cesarja Franca Jožefa I. Tudi tokrat so razobesili zastavo žalovanja na šolsko poslopje za osem dni in ravno tako so črne zastave razobesili na trških hišah. Šolska mladina se je skupaj z učiteljskim zborom udeležila maše zadušnice.

Pokojnega cesarja je nasledil cesar Karel I., ki je svojemu narodu obljubil: *»Svojim narodom hočem biti pravičen in ljubezniv vladar. Spoštoval bom njihove ustavne svoboščine in druge pravice ter skrbno pazil, da velja vsem enaka pravica ... (hočem) varovati vsem delavnim slojem sadove njihovega poštenega dela ...«* Novi cesar se je v času vojne kar dvakrat z avtomobilom peljal na soško fronto skozi Vipavo.

Tudi šolsko leto 1917/18 se je začelo z zamudo. Razlog je bil v tem: *»... ker so bile učne sobe zasedene po vojaštvu in sicer v prvem nadstropju po zrakoplovih (telefon in pisarna) v drugem pa kr. honvedskem vojaškem sodišču.«* Dogodki na bojiščih so odmevali tudi v šolskih klopeh. Tako učenci 3. novembra 1917 zaradi zavzetja Gorice niso imeli pouka.

V šolskem letu 1918/19 in hkrati zadnjem letu vojne se je v drugi polovici meseca oktobra med učenci pojavila španska gripa. Širila se je tako hitro, da je c. kr. okrajni šolski svet v Postojni odredil, da se šola 25. oktobra zapre. Pouk je bil prekinjen do 25. novembra. Zaradi te smrtonosne bolezni je preminil učenec drugega razreda.

V tem šolskem letu so se na šoli soočili z velikim pomanjkanjem šolskih knjig, zvezkov in drugih potrebščin. Le vsak drugi učenec je imel šolske knjige. Zaradi bolezni in domačih opravil so mnogi učenci pouk obiskovali razmeroma neredno.

4. novembra 1918 je bil za: *»Avstro-ogrsko državo usode poln dan. Avstro-ogrska vojska je doživela na fronti med Brento in Torre popoln polom in je tedaj popolnoma uničena.«* Avstro-ogrska vojska je doživela velike izgube, tako v vojaštvu kot opremi. Preostanek avstro-ogrske vojske se je v zmedi umikal in za sabo puščal orožje, hrano, konje, vozove, avtomobile ... V teh dneh je prišlo do plenjenja in tako so v tem času iz vojaške bolnišnice v Vipavi odnesli ves inventar, rjuhe in drugo perilo.

14. novembra 1918 je italijanska vojska zasedla vipavsko občino. Italijani so bili zelo prijazni in dobri, predvsem do šolske mladine. Poveljnik brigade Potenza, ki je bila nastanjena v Vipavi, je za božič v graščinski kapelici priredil za otroke božičnico in jih obdaril z igračami in obleko. Sredi februarja je bila brigada Potenza premeščena, nadomestili so jo pripadniki brigade Padova. Te pa je meseca maja zamenjala brigada Venezia. Poveljnik le-te je odredil, da se s 1. junijem prekine s poukom v nemškem jeziku in se ga nadomesti s poukom v italijanskem jeziku za učence od tretjega razreda dalje. Vse do konca šolskega leta so Italijani pomagali šolski mladini s hrano, ustanovili so vrtec v prostorih Lanthierijeve graščine in ob koncu pouka so celo dali na razpolago tri terenska vozila za izlet v Postojnsko jamo za učence višjih razredov in pokrili še ostale stroške. V prvi polovici julija je brigada Venezia zamenjala brigada Ferrara, ki je prispela iz Logatca, in učiteljski kader je le upal, da bo tudi ta tako naklonjena vipavskim otrokom, kot so bile njene predhodnice.

#### VIRI IN LITERATURA:

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Šolska kronika osnovne šole Vipava  
Zdenko Čepič et al.: *Zgodovina Slovencev*  
Neven Borak et al.: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, knjiga 1

## LETALIŠČA V VIPAVSKI DOLINI MED 1. SVETOVNO VOJNO

**Petra Trošt, Marjan Poniž**

Ameriška brata Wright veljata za prva letalca, ki sta poletela z letalnikom na motorni pogon. 17. decembra 1903 sta opravila štiri uspešne lete s svojim dvokrilnim letalnikom Flyer. Niti deset let po njunem prvem poletu so se armade različnih držav že pričele zanimati za uporabo letal v vojaške namene. Leta 1909 je bilo v Franciji organizirano prvo mednarodno srečanje letalcev. Še isto leto oziroma v letih, ki so sledila letalskemu srečanju, so nekatere izmed najpomembnejših držav kupile letala za svoje armade. Razvoj letalstva je bliskovito napredoval, temu pa so sledile tudi spremembe v vojaških doktrinah posameznih držav. Prva letala so bila v vojnah uporabljena že na začetku 2. desetletja 20. stoletja. Med osmansko-italijansko vojno v Libiji je italijanska vojska 23. oktobra 1911 prvič uporabila letalo v izvidniški akciji, 1. novembra pa je bila izvedena še prva bombniška akcija. Pred 1. svetovno vojno so bila letala v vojaške namene uporabljena še v Teksasu (1911), Maroku (1912) ter obeh balkanskih vojnah (1912–13).

Ob izbruhu sovražnosti leta 1914 na evropski celini, ki je bila kasneje poimenovana 1. svetovna vojna, so letala sprva uporabljali za opazovalne naloge, sledila so bombardiranja iz zraka, z razvojem letalstva med samo vojno pa so pričela nastajati tudi učinkovita lovska letala.

Po izbruhu vojne se kraljevina Italija ni odločila za priključitev nobeni izmed bojujočih se strani. Tajno pa se je pogajala z obema. Boljše pogoje ji je ponudila antantna stran in 25. aprila 1915 je bil podpisan londonski sporazum, s katerim se je Italija obvezala za vstop v vojno na strani antante v roku enega meseca. 23. maja je Italija napovedala vojno Avstro-Ogrski in odprla se je nova, jugovzhodna fronta, ki je potekala po celotni italijansko-avstro-ogrski meji, od prelaza Stelvio do izliva reke Avše (Aussa) v Jadransko morje. V grobem je bila nova fronta razdeljena na tri dele, pri čemer je del ob reki Soči veljal za ključnega.

Pomemben del letalskega bojevanja so predstavljala letališča, saj brez urejenega letališča letalska enota ni mogla uspešno izvajati bojnih nalog. Avstro-ogrsko vojska je že leta 1913 regulirala izgradnjo letališč, a to je veljalo le za stalna letališča v obdobju miru. V letih vojne so bila sprejeta še nekatera dodatna pravila glede izgradnje letališč, posebno frontnih.

Z odprtjem soške fronte se je pričela gradnja letališč v njenem zaledju. Za izgradnjo letališča sta bila dva osnovna pogoja: prostrana ravnina in povezanost območja z ostalo prometno infrastrukturo. Potrebno pa je bilo upoštevati tudi dolet letal, letališče predaleč od fronte ni imelo svojega smisla.

Prva avstro-ogrsko vojaška letališča so bila zgrajena v Vipavski dolini. Letališča so bila razporejena le v globino zaledja, idealno pa bi bilo, če bila razporejena na vsakih nekaj deset kilometrov vzdolž fronte. Na avstro-ogrski strani fronte tega ni bilo mogoče doseči, saj sta na jugu gradnjo letališč onemogočali neugoden kraški teren in slabe vetrovne razmere, na severu pa alpska gorska veriga.



*Strmoglavljeno letalo tipa Brandenburg na ajdovskem letališču;  
vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*

## AJŠEVICA

Letališče na Ajševici je bilo v uporabi med majem 1915 in avgustom 1916. Sprva se je nahajalo vzhodno od Ajševice, ob potoku Lijak, na desni strani ceste proti Šempasu. Zaradi močvirnatih tal se je letališče pomikalo proti vzhodu. Bivalni objekti so bili zgrajeni na vznožju Trnovske planote, vzletno-pristajalna steza pa se je pomaknila proti naseljema Tri Hiše in Otava. Letališče je bilo v bližini fronte in s svojo pozicijo za Panovcem varno pred nasprotnikovim ognjem.

Na letališču so delovale Fliegerkompanie (Flik) št. 2, 4, 12 in 8, en dan v avgustu 1916 pa tudi Flik 12. Flik je predstavljala osnovno celico avstro-ogrskega letalstva in je štela od šest do osem letal. Zaradi svoje pomembnosti je bilo letališče Ajševica večkrat tarča nasprotnikovih letalskih napadov. V ta namen so letalske hangarje prebarvali v barvo okolice. Letališče je spomladi leta 1916 obiskal danski novinar Henry Hellssen, ki je zapisal: »Nekateri šotori so poslikani z otroško spretno narisanimi drevesi, nekako tako kakor šotor krotilke kač po vaških semnjih. Tako naj se prilagajajo okolici in se ne razločujejo preveč od nje. Drugi trdni hangarji spominjajo največ na velike nožice. Doli na travniku se dvigajo iz zelenja črni in prsteno rdeči nosilci ograj. Železo in steklo se združujeta v moderno lopo.«

Letališče Ajševica je prenehalo delovati s šesto soško bitko in italijanskim zavzetjem Gorice.

## AJDOVŠČINA

Letališče Ajdovščina je bilo sprva le vmesna postaja za posamezne Flik na njihovi poti do Ajševice. Po padcu Gorice in opustitvi letališča Ajševica pa je postalo eno pomembnejših letališč avstro-ogrske vojske. Krajši ali daljši čas so bile med vojno na njem nastanjene Flik 2, 4, 8, 12, 19, 47, 51, 55 in 58.

Letališče se je nahajalo zahodno od Ajdovščine, v trikotniku med cesto Ajdovščina–Vipavski (Sveti) Križ in Ajdovščina–Lokavec. Na tem območju se danes nahaja AK Josip Križaj Ajdovščina. Pomemben podatek je bil, da se v bližini letališča nahaja dobra prometna povezava – cesta in železnica.

Na letališču se je poleti leta 1915 prva nastanila Flik 12, ki je začela z gradnjo objektov. Kmalu ji je sledila še Flik 8. Na letališču se je nahajalo večje število šotorov, lesenih in železnih hangarjev za hrambo letal ter objekti za nastanitev

moštva. Februarja 1917 je bila z namestitvijo strojnic na letališču urejena tudi protizračna obramba. Po dvanajsti soški bitki so se letalske enote pričele premeščati na Piavo. Letališka infrastruktura je bila zaradi eksplozije streliva na železniški postaji delno uničena 24. maja 1918. Objekti, ki niso bili premeščeni na druge lokacije, so na ajdovskem letališču ostali do novembra 1918, ko so prešli v roke italijanske vojske.



*Letališče v Ajdovščini leta 1916;  
vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*



*Letališče v Ajdovščini danes;  
foto: Kaja Žgur*

#### ŠT. VID

Letališče v Št. Vidu se je nahajalo 100 metrov severozahodno od vasi, južno od ceste proti Vipavi. Prva letala so na letališču pristala spomladi 1915. Ni znano, ali so pripadniki Flik 12 postavili kakšne trajnejše objekte, gotovo pa na letališče niso prišli brez šotorov. Po mesecu in pol se je enota premaknila bližje fronti in letališče je zamrlo.

Letališče je ponovno zaživelo konec leta 1916 ob prihodu Flik 35, ki ji je februarja naslednje leto sledila Flik 32. Sprva so bili postavljeni le šotori, ki pa so jih januarja 1917 nadomestili z osmimi lesenimi hangarji. Poleg le-teh sta bili postavljeni še dve baraki za delavnico in letalsko moštvo ter 500 metrov dolga makadamska cesta med hangarji. S prihodom Flik 32 z romunske fronte so na letališču postavili še nekatere nove objekte. Domneva se, da so nekateri pripadniki letalskih enot prebivali tudi v prostorih mlekarske zadruge v Št. Vidu. Julija 1917 je bila v vseh letaliških objektih napeljana električna energija.

Po dvanajsti soški bitki sta bili obe letalski enoti prestavljeni na Piavo in letališče je bilo odtlej opuščeno.

#### VIPAVA/PODRAGA

Letališče Vipava/Podraga je bilo ustanovljeno po padcu Gorice avgusta 1916. Posebnost tega letališča se skriva v njegovem dvojnem imenu. Vzletno-pristajalna steza se je nahajala pri Živčevem mlinu zahodno od ceste Vipava–Št. Vid, približno 2 kilometra severozahodno od Št. Vida. Dvojnost v imenu letališča pa izhaja iz dejstva, da so bile Flik 4, 12 in 39 nastanjene v Vipavi, Flik 34 pa v Podragi; vse enote pa so uporabljale isto stezo.

Kot na ostalih letališčih so bili tudi na tem letališču postavljeni različni objekti, nekateri bolj, drugi manj trajnega značaja. Tudi v času 1. svetovne vojne je bila moteč faktor vipavska burja. 6. januarja 1917 se je zaradi sunkov burje podrl delno postavljen hangar podjetja Lord.

Februarja 1917 so bili na letališču zgrajeni tehnična baraka, baraka za kovačnico in ključavničarstvo, lopa za agregat, skladišče za gorivo in bombe; marca pa sta bili postavljeni še baraka za radijsko opremo in stalno anteno na lesenih drogovih ter lopa za vozove in ostalo opremo.

Vzletno-pristajalna steza je bila sorazmerno kratka. Težavo sta predstavljala pritoka reke Vipave Gacka in Močilnik, ki sta stezo večkrat poplavila in tako onemogočila vzletanje in pristajanje. Tudi odvodnjavanje ni bilo primerno urejeno, zato je bila po daljšem deževju steza dalj časa blatna in zato neuporabna.

Pripadniki enot so bivali na letališču v šotorih in kasneje hangarjih, častniki in podčastniki pa so uporabljali tudi objekte v Vipavi in Podragi. V podraški osnovni šoli so imeli častniki Flik 34 svojo menzo, nekateri pripadniki letalskih enot na omenjenem letališču so bili nastanjeni tudi v stavbi osnovne šole v Vipavi.



*Skupina vojakov pred šolo v Podragi; vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*

Letališče Vipava/Podraga je bilo v uporabi do dvanajste soške bitke in premika enot k reki Piavi.

Prispevek je napisan na podlagi magistrske naloge Matjaža Ravbarja z naslovom *Avstro-ogrsko letalstvo na soški fronti 1915–1917*.

## VIPAVSKA ŽELEZNICA IN VOJAŠKA TOVORNA ŽIČNICA TER NJUNA UPORABA V ČASU 1. SVETOVNE VOJNE

**Petra Trošt**

Za gradnjo novih železnic v Avstriji so se odločili v začetku leta 1836, in sicer za železniško progo Dunaj–Ljubljana–Trst. Prvi osnutek je predvideval, da bi proga potekala preko Vrhnike, Razdrtega in Vipavske doline do doline Soče, kjer bi se pri kraju Fara cepila proti Trstu in Tržiču. Vendar so ugotovili, da je ta smer zaradi širokega gorskega grebena in neugodnih klimatskih razmer neprimerna, zato so se odločili južno državno železnico raje zgraditi preko Postojne in Sežane v Trst. Zadnji odsek južne železnice med Ljubljano in Trstom je bil svečano odprt julija 1857. Slovesnosti je prisostvoval tudi cesar Franc Jožef.

Oktober 1860 je bila dograjena proga iz Trsta do Gorice in šele takrat so se začeli zanimati za železniško progo po Vipavski dolini.

Inženir Valentin Matija Živic (Skopo na Krasu) je leta 1872 trasiral železniško progo Trst–Ajdovščina. Prvi načrt za povezavo Ajdovščine z železniško progo je bil objavljen leta 1875 v Trstu in je predvideval gradnjo ozkotirne proge Ajdovščina–Vipava–Lože–Goče–Branica–Kobdijl–Kopriva–Tomaj–Repentabor–Opčine–Trst. Eden izmed načrtov je predvideval progo, ki bi iz Vipave imela podaljšek proge do Vrhnike preko Postojne in Logatca in celo preko Blok do Novega mesta, od koder bi peljala proti Brežicam ali Karlovcu.

Prebivalci Vipavske doline bi s to progo veliko pridobili. V Vipavi so pridelovali veliko zgodnje zelenjave in sadja, v Ajdovščini je bilo nekaj industrije, planote ob Vipavski dolini pa so bile že takrat bogate z lesom. Tako se je pojavila francoska družba, ki je želela zgraditi progo iz Gorice po Vipavski dolini čez Razdrto v cerkniško kotlino ter dalje čez Bloke v Sodražico in Novo mesto.

V letu 1891 sta bila v dunajski državni zbor izvoljena poslanca dr. Anton Gregorič in grof Alfred Coronini, ki nista pozabila na predvolilne obljube in sta se zelo trudila za vipavsko železnico. Po svečani otvoritvi furlanske proge junija 1894 je goriški deželni glavar grof Franc Karel Coronini - Cronberg povabil ugledne goste na skrbno pripravljen izlet po Vipavski dolini in sprejem v Vipavi v hotelu Podskala. Odločilna med gosti sta bila sekcijski načelnik Henrik Wittek (kasnejši železniški minister) in dvorni svetnik grof Wurmb. Načelnika Wittka so prepričali o važnosti in potrebi vipavske železnice in ta je kasneje držal obljubo.

21. julija 1896 je bil sprejet zakon o gradnji vipavske železnice. Koncesija je bila izdana 26. oktobra istega leta. V reviziji trase vipavske železnice, ki je bila narejena julija 1898, so udeleženci ponovno izrazili željo, da bi progo podaljšali iz Goriške na Kranjsko čez deželno mejo na Hublju. Kljub odklonilnemu stališču Kranjskega deželnega zbora so si Vipavci še naprej prizadevali, da bi zgradili železnico do Razdrtega. Pri teh prizadevanjih sta bila zelo aktivna deželni poslanec Ivan Božič iz Podrage in vipavski župan Anton Hrovatin. A izkazalo se je, da je bila deželna meja med Gradiško – Gradiščansko in Kranjsko le prevelika ovira, saj so bili vsi poskusi neuspešni. Nekaterim italijanskim politikom podaljšanje proge preko Hublja na Kranjsko ni bila pogodba. Zavedali so se, da bi se Gorica tako še bolj naslonila na slovensko zaledje.

Gradnjo železnice je prevzelo dunajsko gradbeno podjetje E. Klemenciewicz&Demuth za znesek 2.128.000 kron. Železniška proga bi morala biti zgrajena v dveh letih, vendar so morali rok dvakrat podaljšati.

Graditi so jo začeli v drugi polovici leta 1901, in sicer istočasno na več odsekih, zato je gradnja hitro napredovala. Pred začetkom del sta v Gorico prispeli dve novi lokomotivi iz tovarne v Brnu. Eno lokomotivo so zadržali v Gorici, drugo pa z vozom prepeljali v Ajdovščino. Voz je vleklo 24 konj.



Prihod lokomotive v Ajdovščino; vir: 100 let vipavske železnice, str. 36.

Zidanje poslopij na vseh osmih postajah med Gorico in Ajdovščino sta prevzela brata Mozetič iz Gorice. Podjetnika sta se ob tem precej okoristila. Domače delavce sta slabo plačevala, zato je prišlo konec julija 1902 celo do stavke. Namesto borovih pragov so vgrajevali smrekove, zato so v letih 1904 in 1905 morali zamenjati skoraj vse. Jekleni konstrukciji za mostova preko Vipave v Prvačini in Dornberku je izdelalo podjetje Wagemann z Dunaja. Bolj počasi je napredovalo delo okrog dobrih deset let predora. Zamudno je bilo tudi dovažanje gramoza iz struge Lokavščka za nasip pri Vipavskem (Svetem) Križu in Dobravljah. Proga je bila predana v promet 1. oktobra 1902. Sama otvoritev je bila za razliko od otvoritve furlanske železnice brez kakršnekoli slovesnosti. Kronist je v župnijsko kroniko Ajdovščina zapisal: »Dne 1. okt. 1902 odprla se je 'Vipavska železnica' brez vsake slovesnosti. Vlak je odpeljal zjutraj ob 5,05 v Gorico - in z Bogom - brez nakita. V Ajdovščini je parkrat ustrelilo ob 5 uri. Drugega ni bilo popolnoma nič. Tako se ni odprla gotovo še nobena železnica.«

Že pred otvoritvijo so se slovenski domačini razburjali, saj je bil vozni red izdan le v italijanščini. Prav tako je bila na vozniških listkih le italijanščina. Na goriškem kolodvoru pa je bil slovenski del voznega reda odrezan.

Kljub vsemu pa je železniška proga prinesla precej gospodarskega življenja v Vipavsko dolino in ta uspeh je dal ljudstvu samozavest. Delniška družba Vipavske železnice je bila prvo veliko gospodarsko podjetje v slovenski lasti v Goriški deželi.

Med 1. svetovno vojno so bile železnice odločilnega pomena za oskrbovanje bojišč, saj je bil cestni promet še v povojih. Še posebej pomembne so bile za Avstro-Ogrsko, ki je morala hitro premeščati vojsko med tremi bojišči.





*Nalaganje ranjencev v Ajdovščini; vir: 100 let vipavske železnice, str. 89.*

Vipavska železnica je med 1. svetovno vojno delila dvojno usodo. Njen južni del med Gorico in Prvačino je bil dve leti in pol v frontnem ognju. Severni del od Prvačine do Ajdovščine, ki je bil izven frontne linije, pa je bil ves čas zelo pomemben za oskrbo avstro-ogrške armade na soški fronti.



*Zakrivanje proge v Batujah; vir: 100 let vipavske železnice, str. 86.*

Predstavljal je važno prometnico za prevoze vojakov in vojaškega materiala, ki so ga od Ajdovščine dalje prevažali proti fronti tudi z žičnicami.

Iz Ajdovščine je bila speljana žičnica nadvojvode Eugena preko Slokarjev na Predmejo. Vsakih 24 ur so po njej prepeljali 3333 kvintalov vojaškega materiala. Okrog postaje v Ajdovščini so leta 1915 hitro zgradili številne barake, pod Putrihi pa začetno postajo žičnice proti Predmeji. Ta je vodila od Ajdovščine mimo Lokev in Čepovana do Spodnjega Lokovca na robu Banjšic, dolga je bila 25 km. Zgradili so jo do konca julija 1915.



*Tovorna žičnica Lokavec–Predmeja;  
vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*



*Začetna postaja tovarne žičnice nadvojvode Eugena;  
vir: [www.europeana-collections-1914-1918.eu](http://www.europeana-collections-1914-1918.eu).*

Pozneje se ji je na Predmeji priključila še žičnica iz Zadloga. Tako sta žičnici od Predmeje do Čepovana potekali vzporedno, nato so ju podaljšali do Trebuše in od tam čez Šentviško Goro do bohinjske železnice v Grahovem v Baški grapi. Od glavne, dvojne žičnice, je bil na Banjšice speljan razvejan sistem manjših žičnic.

Žičnice so gradili in vzdrževali posebni žičniški oddelki (Seibahn - Detachements) in kasneje žičničarske čete (Seilbahnkompanien). Na jugovzhodnem bojišču je bilo 1735 km žičnic, na italijanski strani pa 14 žičnic.

Na območju železniške postaje Ajdovščina so bila skladišča neuporabljenih granat in drugega streliva, ki so jih z žičnico vozili s Trnovske planote z območja soške fronte. V skladiščih streliva v bližini postaje je 24. maja 1918 ob 13. uri prišlo do silovitih eksplozij. Pokalo je vso noč in naslednji dan, posledice so bile zelo hude. Putrihi so bili do tal porušeni, bližnja okolica je bila prekrita s kraterji granat, uničeni sta bili cesta in del pokopališča, tudi staro mesto je čutilo posledice. Med civilnim prebivalstvom je nesreča zahtevala eno smrtno žrtev, ni pa znano število umrlih ruskih vojnih ujetnikov.

Zelo pomembni in nujni železniški transporti so šli do Volčje Drage, večino materiala pa so razložili v Ajdovščini, Batujah in Prvačini.

Takoj na začetku 1. svetovne vojne se je pokazala potreba po razširitvi postaje Batuje, ki jo je 24. septembra 1915 obiskal kasnejši cesar Karel. V začetku novembra 1915 so v Batuje prišli ruski vojni ujetniki in širili dovozno cesto na železniško postajo; konec decembra istega leta se jim je pridružilo še dvesto rojakov, ki so pomagali pri rekonstrukciji postaje. Postaja Batuje je januarja 1916 med prvimi dobila tudi električno razsvetljavo. V Batujah so pretovarjali material za gradnjo vodovoda Hubelj–Dornberk–Kras, ki je bil dokončan 7. julija 1916.

Prispevek je napisan na podlagi knjige Karla Rustje z naslovom *100 let vipavske železnice*.

## VOJAŠKA POKOPALIŠČA 1. SVETOVNE VOJNE V VIPAVSKI DOLINI

**Petra Trošt, Marjetka Pirc Pavlič**

Vojaška pokopališča iz 1. svetovne vojne so materialni dokaz in obeležje soške fronte. V Republiki Sloveniji imamo okoli sto primerov urejenih pokopališč iz 1. svetovne vojne. Realno jih je še veliko več, saj je v Vipavski dolini skoraj vsaka vas na domačem pokopališču ali posebnem vojaškem pokopališču imela pokopanega kakega vojaka.

Kraljevina Italija, ki ji je po koncu vojne pripadlo ozemlje soške fronte, je večino manjših grobišč prekopala in posmrtne ostanke odpeljala v kostnice na Oslavje, v Redipuglio in Kobarid. Uredili so tudi avstrijska in nemška pokopališča. Skoraj vsa večja pokopališča so ostala nedotaknjena, žal pa jih je danes načel zob časa.

Na območju Upravne enote Ajdovščina najdemo dve obstoječi in lepo urejeni vojaški pokopališči Črniče in Vipava. Tri vojaška pokopališča obstajajo v okviru krajevnih pokopališč (Ajdovščina, Vipavski Križ in Podnanos), je pa še nekaj grobov na krajevnih pokopališčih in nekaj, ki jih danes ni več. Natančneje o pokopališčih sledi v nadaljevanju prispevka.

### AJDOVŠČINA

V Ajdovščini je bilo v okviru mestnega pokopališča večje vojaško pokopališče vse do obnove leta 1982. Danes je spremenjeno v spominski park, popolnoma spremenjeno in posledično tudi precej zmanjšano.

Na vojaškem pokopališču avstro-ogrskih vojakov iz 1. svetovne vojne je bilo urejenih 2008 posameznih grobov. V njih je bilo pokopanih prav toliko vojakov. Tu so pokopani vojaki različnih narodnosti: Avstrijci, Nemci, Hrvati, Madžari, Italijani in Slovenci. O pokopanih je bila vodena mrliška matična knjiga, ki jo je vodila vojaška bolnica v Vipavi, danes pa jo hrani župnijski urad v Vipavi. Ohranil pa se nam je tudi načrt prvotnega pokopališča.



*Vojaško pokopališče v Ajdovščini; vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*



*Vojaško pokopališče v Ajdovščini danes; foto: Kaja Žgur*

## **VIPAVA**

V Vipavi leži vojaško pokopališče tik ob civilnem pokopališču. Leta 1981 je bilo zgledno urejeno, leta 2002 pa ponovno obnovljeno.

V času 1. svetovne vojne je v Vipavi delovala vojaška bolnišnica, ki je za vse umrle vodila mrliško knjigo. V začetku so pokopavali umrle na civilnem pokopališču v Vipavi, na Gradišču pri Vipavi in v Črnem Vrhu nad Idrijo. Na civilnih pokopališčih grobovi ne obstajajo več. Pozneje so uredili vojaško pokopališče in tu pokopavali mrtve. Po znanih podatkih naj bi bilo tu pokopanih 238 avstro-ogrskih vojakov različnih narodnosti: Avstrijci, Madžari, Rusi, Čehi, Srbi, Hrvati in Slovenci.

Tudi tu se je ohranil načrt pokopališča, ki pa ni bil končan. Iz njega je razvidno, da je na njem označenih 38 grobov, trenutno pa se na pokopališču nahaja 187 nagrobnikov, napisi so ohranjeni le še na nekaterih.



*Vojaški pogreb na vipavskem pokopališču;  
vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*



*Vojaško pokopališče v Vipavi danes;  
foto: Kaja Žgur*

## **PODNANOS**

V Podnanosu je vojaško pokopališče del krajevnega. Na njem naj bi bilo pokopanih vsaj 12 vojakov neznane narodnosti.



*Vojaško pokopališče v Podnanosu danes; foto Kaja Žgur*

## VIPAJSKI KRIŽ

V Vipavskem Križu je vojaško pokopališče del civilnega pokopališča.

Po ohranjenih podatkih je tu pokopanih 605 pripadnikov avstro-ogrske vojske različnih narodnosti: Avstrijci, Madžari, Hrvati in Slovenci. Ohranil se je načrt pokopališča.



*Vojaško pokopališče pod Vipavskim križem;  
vir: PANG, fond 583, Zbirka fotografij.*

## OTLICA

Po pripovedovanju domačinov je bilo tudi tu vojaško pokopališče. Na njem je bilo pokopanih okrog 700 vojakov različnih narodnosti: Avstrijci, Madžari, Čehi, Hrvati, Poljaki, Slovenci. Italijanske oblasti so vse posmrtno ostanke v letu 1927 ali 1928 odpeljale neznano kam.



*Vojaško pokopališče na Otlici; vir: [www.europeana-collections-1914-1918.eu](http://www.europeana-collections-1914-1918.eu).*

## **BRJE**

Na krajevnem pokopališču je bil pokopan poljski vojak. Groba danes ni več. Madžarski vojak, ki je bil pokopan izven pokopališča na polju, je bil kmalu po 1. svetovni vojni prekopan in odpeljan v domači kraj.

## **VRTOVIN**

Na krajevnem pokopališču je bilo pokopanih pet avstro-ogrskih vojakov, in sicer Čeh, Madžar, Avstrijec, Hrvat in Slovenec. Danes grobovi niso več ohranjeni, ohranjen je le en spominski kamen.

## **SKRILJE**

Na krajevnem pokopališču sta bila pokopana dva avstro-ogrška vojaka, in sicer hrvaške in avstrijske narodnosti. Danes grobovi niso več ohranjeni.

## **KAMNJE**

V Kamnjah je bil na krajevnem pokopališču pokopan en sam vojak, Avstrijec. Danes groba ni več.

## **BATUJE**

Na krajevnem pokopališču je bilo pokopanih 5 ali 6 avstro-ogrskih vojakov različnih narodnosti. Veliko več pa jih je bilo pokopanih izven pokopališča. Po podatkih preko 50. Žal so jih italijanske oblasti kmalu po 1. svetovni vojni prekopale neznano kam.

## **MALOVŠE**

V Malovšah so bili pokopani trije avstro-ogrski vojaki nam neznanih narodnosti. Danes grobovi niso več ohranjeni.

## **SELO**

V tem kraju sta bila pokopana dva avstro-ogrška vojaka neznane narodnosti. Grob ni vzdrževan, je pa označen.

## **ŠMARJE**

Na krajevnem pokopališču sta bila pokopana dva avstro-ogrška vojaka, Madžar in Poljak. Grobov danes ni več.

## **STOMAŽ**

V tem kraju je bil pokopan en vojak avstro-ogrške vojske, in sicer madžarske narodnosti. Grob ni več ohranjen.

## **VELIKE ŽABLJE**

Na krajevnem pokopališču sta bila pokopana dva vojaka avstro-ogrške vojske. Grobova nista ohranjena.

## **BUDANJE**

Na pokopališču v Budanjah je bil pokopan oficir avstro-ogrške vojske, ki pa so ga svojci kmalu po vojni odpeljali v domači kraj.

## **GOČE**

Tu je bil pokopan en sam vojak neznane narodnosti. Grob ni več ohranjen.

## ČRNIČE

V Črničah se vojaško pokopališče nahaja poleg krajevnega pokopališča, ki pa je povsem samostojno.

Tu so pokopani avstro-ogrski vojaki cesarsko kraljevega 96. pešpolka, ki so padli v borbi na hribu Sv. Marka. Na pokopališču je 161 posameznih grobov in 18 skupinskih grobov, v katerih je pokopanih 170 vojakov. Skupaj je pokopanih 466 vojakov, med njimi 10 oficirjev in več podoficirjev. Nekaj vojakov je bilo pokopanih tudi izven pokopališča in na civilnem pokopališču, vendar se ti grobovi niso ohranili. Med pokopanimi prevladujejo vojaki hrvaške narodnosti, precej pa je tudi Čehov in Avstrijcev. Vsi pokopani so vpisani v mrliško matično knjigo, ki jo hrani župnijski urad Črniče.

Ohranil se je tudi načrt pokopališča z vrisanimi oštevilčenimi grobovi in njihovo razporeditvijo. Iz načrta in seznama pokopanih se da ugotoviti, kje je posameznik pokopan.

### VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Upravne enote Ajdovščina

Dimitrij Omersa: *Sveti – posvečeni kraji in objekti, vaška pokopališča prve svetovne vojne na slovenskem*, Arhitektov bilten

Damjan Resnik: *Soška fronta kot pomnik in muzejsko vprašanje*, diplomsko delo



Načrt vojaškega pokopališča v Črničah;  
vir: Upravna enota Ajdovščina.





*Vojaško pokopališče v Črničah 1917; vir: [www.europeana-collections-1914-1918.eu.z](http://www.europeana-collections-1914-1918.eu.z)*



*Vojaško pokopališče v Črničah danes; foto: Kaja Žgur*

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.473)«1914/1918»(0.034.2)

STO

100 let od začetka prve svetovne vojne [Elektronski vir] / [avtorji Petra Trošt ... [et al.] ; urednica Petra Trošt]. - 1. izd. - El. knjiga. - Ajdovščina : Ljudska univerza, 2015

ISBN 978-961-93876-2-7 (pdf)

1. Trošt, Petra, 1978-

281535488





